

Gomidas Enstitüsü Araştırma Dizisi

TALÂT PAŞA'NIN ERMENİ SOYKIRIMI RAPORU

Ara Sarafian

Gomidas Enstitüsü
Londra

Gomidas Enstitüsü tarafından hazırlanmış, Taderon Press tarafından yayımlanmıştır.

© 2011 Ara Sarafian. Tüm hakları saklıdır.
ISBN 978-1-903656-59-4

Gomidas Enstitüsü
42 Blythe Rd.
Londra W14 0HA
Birleşik Krallık / United Kingdom
E-posta: info@gomidas.org
Web: www.gomidas.org

İÇİNDEKİLER

Giriş	5
Harita	18
TALÂT PAŞA'NIN RAPORU	
Özet Sayfası: Veri ve Hesaplamalar	20
BATI VİLAYETLERİ (HARİTA)	22
İstanbul	23
Edirne vilayeti	24
Çatalca mutasarrıflığı	25
İzmit mutasarrıflığı	26
Hüdavendigâr (Bursa) vilayeti	27
Karesi mutasarrıflığı	28
Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) mutasarrıflığı	29
Eskişehir mutasarrıflığı	30
Aydın vilayeti	31
Kütahya mutasarrıflığı	32
Afyon Karahisar mutasarrıflığı	33
Konya vilayeti	34
Menteşe mutasarrıflığı	35
Teke (Antalya) mutasarrıflığı	36
ORTA KESİMLERDEKİ VİLAYETLER (HARİTA)	37
Ankara vilayeti	38
Bolu mutasarrıflığı	39
Kastamonu vilayeti	40
Canik (Samsun) mutasarrıflığı	41
Niğde mutasarrıflığı	42
Kayseri mutasarrıflığı	43
Adana vilayeti	44
İçel mutasarrıflığı	45
DOĞU VİLAYETLERİ (HARİTA)	46
Sivas vilayeti	47
Erzurum vilayeti	48

Bitlis vilayeti	49
Van vilayeti	50
Trabzon vilayeti	51
Mâmuretülâziz (Elaziz / Elazığ) vilayeti	52

GÜNEYDOĞU VİLAYETLERİ VE İSKÂN MINTIKASI (HARİTA)	53
Maraş mutasarrıflığı	54
Halep vilayeti	55
Urfa mutasarrıflığı	56
Diyarbakır vilayeti	57
Suriye vilayeti	58
Zor mutasarrıflığı	59
Musul vilayeti	60
Beyrut vilayeti	61
Kudüs (Kuds-i Şerif) vilayeti	62

Ek I: Türk Askeri Arşivleri'nden Bir Rapor	64
Ek II: Talât'ın "Kara Kaplı Defteri"	66

Harita I: Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenilerin İmhası, 1915-17

Harita II: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hayatta Kalan Ermeni Sürgünleri, 1917

Giriş

“Üç Ermeni havalisini tahliye ettik bile; Bitlis, Van ve Erzurum’da hiç kimse kalmadı. Türklerle Ermeniler arasındaki nefret o kadar ziyade ki irtibatı tamamen kestik...”, diyen Talât “...Anadolu’nun hiçbir yerinde Ermeni kalmayacağını, onların ancak çölde (Zor ve başka yerler) yaşabileceklerini,” söyledi. ...“Büyük bir hata yapıyorsun,” dedim ve cümlemi üç kez tekrarladım. “Evet, hata olabilir,” dedi, “lakin pişman olacağımızı zannetmiyorum.”

—Büyükelçi Henry Morgenthau’nun Günlüğü¹

Ermenilerin Talât Paşa’nın Gözetiminde İmhası

Osmanlı Dâhiliye Nazırı Talât Paşa, imparatorlukta Ermenilerin imha edildiği 1915–16 yılları boyunca bu işlemin başında bulundu. Bir güvenlik önlemi maskesi altında, Ermenilerin topyekûn tehciri emrini verdi ve cemaatlerin parçalanmasına, mülklerinin sistematik bir şekilde müsaderesine, zorla din değiştirmelere, yüzbinlerce insanın ortadan kaybolmasına ve hayatta kalanların da imparatorluğun dört bir yanına dağıtılmasına nezaret etti. 1916 sonu itibariyle kendisine çeşitli vilayet ve mutasarrıflıklardan ilerleme raporları ulaşmaya başlayan Talât, sürecin sonunda yapılanların genel bir değerlendirmesini de istedi. 24 Ağustos 1916’da, 34 vilayet ve mutasarrıflığa şifreli bir telgraf göndererek, imparatorluğun değişik kısımlarındaki Ermenilerin durumunu sordu.² Talât Paşa, bu hususta yolladığı genelgede doğrudan sadede geliyor ve sözü dolandırmadan her yerde ne kadar Ermeni bulunduğunu, bunların kaçının “yerli”, kaçının “yabancı” olduğunu soruyordu. Altı ay sonra, 11 Şubat 1917’de, bu defa 23 vilayet ve mutasarrıflığa gönderdiği bir diğer şifreli telgrafla bir Ermeni sayımı yapılmasını istedi³ ve bir kez daha, her bölgedeki “yerli” ve “yabancı” Ermenilerin sayısını sordu.

Talât Paşa’nın Osmanlı Ermenileri’nin İmhasına İlişkin Raporu

Türk gazeteci ve tarihçisi Murat Bardakçı, 2008’de, Talât Paşa’nın şahsi evrakları arasında bulduğu ve Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Ermenilerin durumunu gösteren bir rapor yayınladı.⁴ Talât Paşa’nın hazırlattığı kesin olan bu rapor, 1982’de ölen dul eşinden vefatının kısa bir süre öncesinde temin edilmişti.⁵ Rapor, Osmanlı vilayetlerindeki Ermenilerin dağılımını gösteren, gayet itinalı bir çalışmaya dayanıyordu. Belgenin herhangi bir tarihi, başlığı ya da resmi girişi yoktu, ancak Osmanlı Ermenileri’nin

1914 ve 1917'deki sayılarını gösteren özet hesaplarla başlıyordu. Bu hesaplar, hem Ermenilerin 1914'te her bir vilayet ve mutasarrıflığa nasıl dağıldığını gösteriyor, hem de 1917'de Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı kesimlerinde bulunup da sayımı yapılan Ermenilerin hangi yerlerden geldiğini gösteriyordu.⁶ Ham rakamların, gerçek sayıların altında olduğuna işaret eden ve savaş öncesi Osmanlı Ermeni nüfusunu (Protestan Ermeniler hariç) yaklaşık 1.500.000 olarak tahmin eden bir de not düşülmüştü; aynı notta, 1917 yılında, imparatorluğun 23 vilayet ve mutasarrıflığında kalmış olan, her mezhepten Ermeni varlığının ise 350.000 - 400.000 kadar olduğu tahminine de yer veriliyordu.⁷ Talât'ın düzeltilmiş rakamlarına göre, 1914 ile 1917 arasında, 1.150.000 (veya toplamın yüzde 77'si) dolayında Osmanlı Ermenisi yok olmuştur.⁸

Türk Arşivlerinde Ermeni Tehciri

Son yıllarda Türkiye'de, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nce, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Ermenilerine yapılanlarla ilgili bazı belgeler kullanıma açıldı. Bunlar arasında, yukarıda değinilen, 1916 ve 1917 tarihli iki şifreli telgraf, bu telgraflara verilen bazı cevaplar ve Ermeni tehcirine ilişkin bir dizi başka belge de vardı. Bu yeni arşiv malzemesi, her ne kadar eksikse de, Talât'ın Ermeni tehciri konusuyla ne denli yakından alakadar olduğunu göstermekte ve onun 1917 tarihli raporunun, yine kendisinin 11 Şubat 1917'de yayınladığı genelgenin sonuçları üzerine bina edildiğini ortaya koymakta.

Örneğin, 1915'teki ilk sürgünlerden kısa bir süre sonra, Talât, farklı bölgelere telgraflar çekerek, buralardan sürülen insan sayısına dair, gerek telgrafla, gerek yazılı olarak rapor istemiş ve almıştır. Söz gelimi, Sivas (merkez kaza) örneğinde, 26.895 kişilik bir Ermeni nüfusundan (5.032 hane), 21.446'sı (4.453 hane) tehcir edilmiş ve geriye 5.449 Ermeni (579 hane) kalmıştı.⁹ Bu rakamlara göre, vilayet merkezindeki Ermeni nüfusunun yüzde 80 kadarı tehcir edilmiş demek oluyordu. Vilayetin tamamı için ise, 136.084 Ermeni'nin tehcir edildiği, ilaveten 6.055 kişinin de tehcire hazırlandığı bildirilmişti.¹⁰ Kayseri'de, 49.947 olarak bildirilen Ermeni nüfusundan 44.271'inin tehcir edildiği belirtiliyordu. Ayrıca, kaçıp Kayseri'ye geri dönmeye çalışan 765 sürgünün yakalanıp yeniden tutuklandığı rapor edilmişti. Kayseri raporuna, kalan 4.911 Ermeni'nin, herhangi bir mahalde nüfusun yüzde beşini aşmayacak şekilde Müslüman köylerine dağıtılmak üzere ayrıldığı da eklenmişti.¹¹ Karadeniz kıyısındaki Canik'ten (Samsun) gelen rapor, 27.453 Ermeni'den (4.251 hane), 25.476'sının (4.229 hane) tehcir edildiği bilgisini veriyordu.¹² Bu rakamlara göre, bu Karadeniz mutasarrıflığıdaki

tehcir oranı, 1915 sonu itibariyle, yüzde 72'nin üzerindeydi.¹³ 1915 yılına ait bu ilk raporlarda, geride kalanların durumu hakkında ayrıntıya girilmediğinden, kaç Ermeni erkeğinin Osmanlı ordusuna alınmış olduğunu veya kaç Ermeni'nin İslamiyet'e döndürüldüğünü bilemiyoruz.

Bilgi akışı, Osmanlı payitahtından giden özel talimatlar ve mahallinden gelen tehcir bilgileriyle devam etti. Genel tehcir başladıktan on dört ay sonra, yayınladığı 24 Ağustos 1916 tarihli genelge ve daha sonra da 11 Şubat 1917'de tarihli genelgeyle Talât'ın Ermeni meselesine ilişkin yeni veriler istediğini biliyoruz: Ağustos genelgesi, her mahalden, Ermeni tehcirine ait yerinde tutulmuş kayıtlara dayalı bilgi isterken, Şubat genelgesi yeni bir Ermeni sayımı yapılmasını talep ediyordu. Her iki genelge de aynı kilit soruyu, yani vilayetlerdeki "yerli" ve "yabancı" Ermenilerin sayısını soruyor, ama talep ettiği ek bilgilerin mahiyetiyle diğerinden ayrılıyordu. Ağustos genelgesi, Katolik ya da Protestan veya *asker ailesi* olduğu, yahut Müslümanlığı kabul ettiği, veyahut da özel izinle kaldığı için tehcire uğramayan Ermenilerin durumunu soruyorken,¹⁴ Şubat genelgesi her vilayetlerdeki "yabancı Ermeniler" in coğrafi kökeni hakkında ek bilgi talep ediyordu.

Ağustos 1916 genelgesine gelen cevaplar, Talât'a, "tehcir" programının sonuçlarına dair toplu bir yeniden değerlendirme yapma olanağı sağladı.¹⁵ Bu en yeni sonuçlar, örneğin Kayseri'de savaş öncesindeki 50.000'i aşkın Ermeni nüfusundan, 6.761 kişinin kaldığını ortaya koyuyordu.¹⁶ Bu sayılara göre, yöredeki Ermenilerin yüzde 77 civarındaki kısmı tehcir edilmişti.¹⁷ Hüdavendigâr (Bursa) vilayeti örneği ele alındığında, 60.000 dolayındaki savaş öncesi nüfustan geriye 2.999 Ermeni kalmıştı.¹⁸ Bu sayılara göre, buradaki Ermenilerin yüzde 95'i Hüdavendigâr'dan tehcir edilmişti. Maraş örneğinde ise, 39.901 Ermeni'den¹⁹ geriye, 2.442 Gregoryen, 2.028 Katolik ve 1.813 Protestan Ermeni kalmış, 290 kişi de Müslüman olmuştu. Bu sayılara göre, 1916 sonu itibariyle, Ermenilerin yüzde 84'ü yöreden tehcir edilmişti.²⁰ Avrupa yakasındaki Edirne vilayetine gelince, 1914'te burada 19.000'in üstünde Ermeni varken, 1916'nın sonuna gelindiğinde yalnızca 4.583 Ermeni kalmıştı.²¹ Ermeni nüfusun yaklaşık yüzde 77'si sürülmüştü.

Altı ay sonraki 11 Şubat 1917 genelgesi, daha çok veri içeriyordu ve belirttiğimiz gibi, Talât Paşa'nın 1917 raporunun temeli de bu veriler olmuştur. Söz gelimi, Kastamonu'dan gelen bildirimde, bu mutasarrıflıkta 3.436 yerli ve 188 yabancı Ermeni olduğu belirtiliyordu. Bu veriler, Kastamonu'da 3.437 yerli ve 185 yabancı Ermeni bulunduğunu kaydeden Talât Paşa raporuyla pratikte aynıydı.²² Ankara vilayetinden

gelen bildirimde, vilayette 12.766 yerli ve 451 yabancı Ermeni olduğu belirtiliyordu. Talât'ın raporunda bu rakamlar sırasıyla 12.766 ve 410 olarak geçiyordu.²³ Bolu için bildirilen rakamlar, 1.608 yerli, 549 yabancı Ermeni'ydi.²⁴ Talât'ın raporu da yerlileri 1.539, yabancıları ise 551 olarak veriyordu. Karesi'ye gelince, bildirimde 1.852 yerli ve 246 yabancı Ermeni bulunduğu ifade ediliyordu. Talât'ın raporunda bu kayıt 1.852 yerli ve 124 yabancı Ermeni olarak geçiyordu.²⁵ Beyrut'tan gelen bildirim, 50 yerli ve 1.980 yabancı bulunduğu yolundaydı. Talât'ın raporu, 50 yerli, 1.849 yabancı bulunduğunu kayda geçiyordu.²⁶ Suriye örneğinde, 1917 bildiriminde, 39.400 yabancıya karşılık hiç yerli Ermeni bulunmadığı kaydedilmişti.²⁷ Talât'ın raporunda da ilgili rakamlar 39.409 yabancı ve sıfır yerli Ermeni olarak verilmişti. Bu veriler, Talât'ın raporunun 11 Şubat 1917 genelgesiyle yakından bağlantılı olduğunu gösterir. Anlaşılan, veriler kontrolden geçirilip ilave bilgiler de kullanılarak güncellenmiştir.

Talât'ın Der Zor'la ilgili verdiği rakamlar özellikle açıklayıcıdır. Bu madde, önce 201 yerli ve 1.570 yabancı Ermeni olarak girilmiş, daha sonra yabancı Ermenilerle ilgili rakam "telgrafla alınan ek bilgi" şeklinde bir dipnotla 6.778 olarak değiştirilmiştir.²⁸ Benzer şekilde, mutasarrıflıktan gelen kayıtlar Halep'teki yabancı Ermenilerin sayısını 10.703 olarak gösterirken, rapora düşülen bir notla Halep'ten telgrafla alınan bilgilere göre yabancı Ermenilerin sayısının 13.591 olduğu belirtilmiştir.²⁹ Dipnotlarda, açıklamalarla birlikte bu tür düzeltmelerin de verilmiş olması, 1917 raporunun, doğruluk derecesi belli bir hassasiyetle kontrol edilmiş özgül bir veri kütesine dayandığı şeklindeki iddiamızı destekler. Öte yandan, raporda bazı temel aritmetik hataların da bulunduğu görülmektedir: örneğin, Suriye için verilen ayrıntılı dökümün toplamı aslında 39.409 değil 39.837; Musul'un toplamı da 7.033 değil, 7.025 etmektedir.³⁰

Talât'ın Ermeni Soykırımına Bakışı

Talât, tehcir devam ederken, Ermenilerin yok edilmekte olduğunun farkındaydı ve 1917 raporu da, muhtemelen onun bütün gelişmeleri bir arada görme çabasının bir ürünüydü. Söz konusu rapor, Talât Paşa'nın 11 Şubat 1917 tarihli genelgesinin ulaştığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hüdavendigâr dışındaki 23 yöresinden gelen fiili verilere dayanılarak hazırlanmıştı.³¹ Bu genelgeyi cevaplamayan tek vilayet Kudüs idi. Tetkik için söz konusu vilayetlerin seçilmiş olması, buralarda henüz hâlâ arta kalan Ermenilerin barınmasından, ya da 1915–16 tehcirleri sırasında buraların sürgünlerin yollandığı yerler olmasındandı. Hâlbuki Erzurum, Bitlis, Van,

Diyarbakır, Trabzon, Elazığ ve Canik gibi doğu vilayet ve mutasarrıflıklara tehcirin başlangıcında barındırdıkları Ermeni nüfusun tamamının boşaltılması emri verildiğinden, bu yerler tetkik kapsamına alınmamıştı.³²

Talât, önünde toplanan verileri, 29 vilayet ve mutasarrıflıktaki Ermenilerin durumunu açıklamak üzere yaptığı nihai hesaplamalarda kullandı.³³ Osmanlı Ermenilerinin 1914'teki dağılımını gösteren nüfus istatistiklerini ve kendi 1917 istatistiklerini kullanarak, tehcir edilen Ermenilerin sayısı ve oranıyla, tehcirden sonra hayatta kalanların tahmini sayılarını görebiliyordu. Talât'ın raporuna göre, 1914 ile 1917 arasında, bir milyondan fazla Osmanlı Ermenisi ortadan kaybolurken, geri kalan nüfus da Payitahtta ikâmet eden (ve tehcire uğramayan) kesimle vilayetlerdeki "yerli" ve "yabancı" Ermeniler arasında taksim edilmişti. Pratikte, "yabancı"ların hemen hemen tamamı, 1915-16'da yerlisi oldukları vilayetten gönderilmiş olanlardan hayatta kalanlar,³⁴ "yerli" Ermeniler ise kendi memleketi olan vilayetin dışına sürülmemiş olanlardı.

Ermeni meselesi hususunda ayrıcalıklı malumata sahip olan Talât Paşa'nın 1917 raporundaki verileri çok daha vukufuyla yorumlamış olması gerekirdi. Örneğin Talat resmi raporundaki verilerin bütün Osmanlı Ermenilerini – yani Apostolik, Katolik, Protestan Ermeniler ve son dönemde İslam'a geçen Ermeniler – temsil ettiğini biliyordu.³⁵ Oysa raporda bu ayrıntı açık bir şekilde belirtilmemiş. Talat binlerce Ermeni kadın ve çocuğun Müslüman topluluklar içinde eritmek üzere Müslüman ailelerine verildiğini ya da orta ve batı Anadolu'daki vilayetlere dağıtıldığını da biliyordu. Bunların yanı sıra 1915 Nisan'ında Van'da Osmanlı güçlerine direnenler ya da 1915-16'da Rus sınırını geçmeyi basaranlar örneğinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'ndan kaçan Ermeniler de vardı. Kaçanların sayısı 150.000 dolayındaydı ve nihayetle bunların hayatta kalıp kalmadığı da hiçbir şekilde açık değildi. Sonuçta, binlerce insan sefalet ve hastalıktan telef olmuştu.

Nihai çözümlemede, görgü tanıklarının anlattıklarıyla da desteklenip doğrulandığı gibi, Osmanlı Ermenilerinin büyük bir çoğunluğu, zorunlu yürüyüşler, çeşitli mahrumiyetler ve doğrudan katliamlar yüzünden öldü.³⁶ Talât'ın raporu, Osmanlı Ermenilerinin 1915'teki tehcirinin, Ermenilerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir uğraşın parçası olduğunu açıkça gösterir. Yetkililerin hedefi, bir nüfus aktarımı (tehcir) değil, toplulukların topyekûn imhasıydı. Tehcir edilen Ermenilerle, 1917'de yeniden iskân mıntıkasında bulunan Ermeni sürgünlerinin sayısı arasındaki farktan da görülebileceği gibi, bu olgu, Talât'ın politikalarının örgütlenişinden, yürütülüşünden ve sonuçlarından apaçık ortadadır.

Talât, aradaki nüfus açığının gayet iyi farkındaydı, çünkü 1915–16 boyunca tehciye yakından nezaret etmişti. Onun 1917 raporunun da gösterdiği gibi, bir milyonu aşkın Ermeni tehcir edilmişken, Osmanlı hükümetince belirlenen iskân mıntukasına 60.000 kadarı varabilmişti; bir diğer 50.000'i tehcir güzergâhı üzerinde sağa sola dağılmış halde ve 100.000 kadarı da kendi vilayeti dâhilinde bulunmakta idi. Vilayetlerinde yaşamaya devam edebilenlerin neredeyse tamamı, tutsak muamelesi görüyor ve Müslüman-Türk olmaları yönünde baskıya uğruyordu.

Talât, besbelli, Osmanlı Ermenilerinin imhasını kişisel bir zafer telakki ediyordu ki, 1918'de Osmanlı İmparatorluğu'ndan kaçıp sürgüne giderken raporunu da yanında götürmüştü. Yoksa kamuoyuna açıklanmak üzere hazırlanmamış olan bu rapor, Talât'ın 1921'deki zamansız ölümüne kadar pekâlâ ortadan kaldırılabilirdi.

Talât'ın Ermeni Soykırımı Konusundaki Raporunu Sunarken...

İzleyen sayfalarda, Talât'ın Ermenilerin imhası konusundaki görüşünü ortaya koyan 1917 raporunun sunumu yer alıyor. Bu rapor, Osmanlı kayıtlarından elimizde bulunan en doğrudan “resmi görüş”ü temsil ediyor.

Talât'ın verilerini, Ermenilerin önce kendi memleketlerine, sonra da 1917'de buldukları mahallere göre dağılımını gösterecek şekilde düzenledik. Talât'ın verilerinin bu şekilde sunumu, tıpkı Talât'ın kendisinin de görmüş olduğu gibi bizim de, 1917'de, farklı vilayetlerden gelen kaç Ermeninin tehcirden sağ çıktığını görmemize olanak sağlıyor. Bu tür hesaplamalar, Talât'ın girişte verdiği özet analizine de dâhildi.

1917 raporunun, söz gelimi Edirne, Çatalca, Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale), Canik ve Kudüs gibi Ermeni nüfusu olan yerlerden gelen bildirimlere yer vermediği durumlarda, bu vilayet ve mutasarrıflıkları ayrı birer kalem olarak girdik ve Talât'ın 1917 raporuna dahil ettiği imparatorluğun diğer yerlerine buralardan sürülen Ermeni sayısını da belirttik. Bunu yaparken, resmi Osmanlı kaynaklarına dayanarak, 1914'te bu vilayet ve mutasarrıflıklarda bulunan Ermenilerin sayısını da gösterdik. Bu tür bilgiler, Talât Paşa tarafından da biliniyordu ve kendi raporuyla ilgili değerlendirmesine girmiş olsa gerek.

Yer yer ilave bilgileri de, parantez içinde vererek veya dipnotta göstererek, raporun formatına uydurduk. Örneğin, bazı bildirimlerde, Edirne veya Van vilayetlerinin yerlisi sayılması gereken insanlar, daha alt idari birimler olan Gelibolu ve Hakkâri'nin yerlisi olarak belirtiliyordu. Bu gibi durumlarda, o insanları, Gelibolu veya Hakkâri'yle ilgili ek ayrıntıları

parantez içinde vermeyi de ihmal etmeden, ilgili vilayet ve mutasarrıflıklarına yerleştirdik.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki menşe yerinin ayrıntıları verilmeden farklı bir vilayette tespit edilen kimi Ermeniler vardı. Özel olarak Konya'da, 236 kişi hayır kurumu müstahdemi ve 216 kişi de zanaatkâr olarak tanımlanmıştı. Adana'da, 1.152 kişinin Toros inşaat mahallinde çalıştığı şeklinde bir tespit vardı. Aydın'da, 113 kişi "ecnebi uyruklu" olarak tespit edilmişti. Beyrut'ta, bir kişi Tiflis, iki kişi Dedeağaç, dört kişi Filibe ve yedi kişi de Varna menşeli olarak listelenmişti. Sivas'ta, Selanik menşeli üç kişi vardı. Ankara'da, Mısır'dan gelen bir ve Kafkasya'dan gelen bir kişi vardı.

Okur, kendi yerlisi olduğu vilayetin dışında yaşayanlar sütunundaki 94.206 Ermeni'yle, sayıldıkları vilayete dışarıdan gelmiş olanlar sütunundaki 106.910 kişi arasındaki farkı kaydedecektir. İlk rakam, verilen bilgi 29 vilayet ve mutasarrıflıkla sınırlı olduğu için daha azken, ikinci rakam, "Toros inşaat mahalli işçisi," "zanaatkâr" veya "ecnebi", kısaca yabancı olarak teşhis edilmiş Ermenilere ilaveten, bütün vilayetlerden gelenleri kapsıyordu.

İlerleyen sayfalarda sunulan bilgilerin tamamı, Talât'ın raporunun aslından türetilmiştir. Kısım başlıkları dâhil her türlü ilave yorum ya köşeli parantez içine alınmış ya dipnot olarak verilmiş ya da açıkça "eklendi" ibaresiyle gösterilmiştir. Asıl rapordaki hiçbir bilgi dışarıda bırakılmamıştır. Sondaki iki Ek de Talât'ın raporuna ait ve onunla bağlantılıdır. İkinci Ek, yani Talât'ın "Kara Kaplı Defteri" özellikle önemlidir, çünkü onun şahsi evrakı arasında bulunmuştur ve doğrudan doğruya Osmanlı Ermeni ve Rumlarının imhası ve mülklerinin tasfiyesiyle ilgilidir.

Notlar

1. Günlükteki, Talât Paşa ve ABD Büyükelçisi Henry Morgenthau arasında geçen sohbete dair, 8 Ağustos 1915 tarihli bir giriş, *United States Diplomacy on the Bosphorus: The Diaries of Ambassador Morgenthau, 1913–1916*, derleyen ve yayına hazırlayan Ara Sarafian, Princeton ve Londra: Gomidas Enstitüsü, 2004. (Buradaki parça, *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü*, İstanbul, Belge Yayınları, 2005, s. 248'den alıntılanmıştır-ç.n.)
2. Bkz. 24 Ağustos 1916, Bâb-ı Âlî, Dersaadet tarihli şifreli telgraf, Talât Paşa'dan Edirne, Adana, Ankara, Aydın, Bağdat, Beyrut, Halep, Hüdavendigâr, Diyarbakır, Suriye, Sivas, Trabzon, Bitlis, Kastamonu,

Konya, Mâmuretülâziz, Musul, Urfa, İzmit, Bolu, Canik, Zor, Karesi, Kudüs, Kal'a-i Sultaniye, Menteşe, Teke, Kayseri, Karahisar-ı Sahib, İçel, Kütahya, Maraş, Niğde, Eskişehir'e. DH. Şfr, 68/112. Not: Aksi belirtilmedikçe, her türlü arşiv atfı İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nedir.

3. Bkz. Bâb-ı Âli, Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti, Dersaadet 11 Şubat 1917 tarihli şifre telgraf, Talât Paşa'dan Adana, Ankara, Aydın, Beyrut, Halep, Suriye, Sivas, Kastamonu, Konya, Musul, Urfa, İzmit, Eskişehir, İçel, Bolu, Zor, Karesi, Kudüs, Kayseri, Afyon Karahisar, Kütahya, Maraş ve Niğde'ye. DH.Şfr., 72/210.

4. Murat Bardakçı, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi: Sadrazam Talât Paşa'nın özel arşivinde bulunan Ermeni tehciri konusundaki belgeler ve hususî yazışmalar*, İstanbul: Everest Yayınları, 2008. Bu yayın, *Hürriyet* gazetesinde "Talât Paşa'nın Kara Kaplı Defteri" başlığı altında bir dizi olarak yayınlandı, 24-27 Nisan 2005; "Paşa'ya göre Ermeni Sayıları", *Hürriyet*, 26 Eylül 2005; "Talât Paşa'nın Tehcir Belgeleri", *Hürriyet*, 23-26 Nisan, 2006 ve "Talât Paşa, Elazığ'dan 74 bin 206 Ermeni'nin tehcir edildiğini yazıyor," *Sabah*, 26 Şubat 2007.

5. Bardakçı, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*, s. 12.

6. Talât'ın özet hesabında, iki büyük vilayet ve mutasarrıflık dışarıda bırakılmıştı: Edirne vilayeti ve Canik mutasarrıflığı.

7. Bkz. Bardakçı, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*, s. 109. Talât'ın notlarına göre, 1.500.000 sayısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafındaki Gregoryen ve Katolik Ermeniler'den müteşekkildi. 350.000–400.000 sayısı ise muhtemelen Protestan Ermenileri de kapsıyordu, çünkü 1915–16 tehcirleri sırasında, Osmanlı görevlileri onlara diğer Ermenilerle aynı muameleyi yapmıştı. Katolik ve Protestan Ermenileri tehcir dışında tutmak için, çoğunlukla geçici olmak ve hiç kuşkusuz Batılı güçleri yatıştırmak üzere, bazı muafiyetler de tanınmıştı. Örneğin, Gregoryen Ermeniler ana gövdesi gönderildikten kısa süre sonra, Katolik ve Protestan Ermenilerin de tehcire uğratıldığı Erzurum, böyleydi. Bkz. EUM.2 Şb.10/23 tarih 6 L 1333 (18 Ağus. 1915).

8. Bardakçı, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*, s. 109. Talât'ın verdiği sayılar Osmanlı hükümetinin meseleye bakışını temsil etmektedir ve bizim, bu çalışmadaki ana odak noktamız da budur.

9. EUM.2Şb., 73/44, tarih 16 Z 1333 (27 Eyl. 1915). Geride kalanlar, kadından ziyade erkek olduğuna göre, bu sayıların içinde asker olarak Osmanlı ordusuna alınanlar da bulunabilir. Sürülenlerin 11.590'ı kadın, 8.856'ı erkekken, kalanlar listesinde 1.694 kadın ve 3.755 erkek bulunuyordu.

10. EUM.2 Şb., 68/84 tarih 28 Eyl. 1915.

11. EUM.2 Şb., 68/75 tarih 18 Eyl. 1915.
12. EUM.2 Şb., 73/53. Raporda yazılı olan orijinal tarihin "24 Eylül 1331 Rumi" (7 Ekim 1915) olmasına rağmen, bu belge arşiv tarafından "30 Za 1333" olarak tarihlenmiştir.
13. EUM.2 Şb., 73/53, tarih 29 Za. 1333 (10 Ekim 1915).
14. Bu hayatta kalanlar kategorilerinin hepsi tartışmalı kategorilerdir. Bazı Katolik ve Protestan Ermeniler, yabancı devletlerin müdahalesiyle tehcirden muaf tutulmuşsa da, Katolik ve Protestanların çoğu 1915 ile 1917 arasında tehcir edilmiştir. Osmanlı ordusuna hizmet eden Ermenilerin ailerinin tehcirden muaf tutulduğu varsayılırken, gerçekte birçoğu sürülmüş ya da zamanla erisinler diye Müslüman köylerine dağıtılmıştır. Tehcirden kaçınmak için İslamiyeti kabul eden bazı Ermeniler de olmuştur, ancak genellikle bunlar da tehcir edilmiş veya kendilerinden Ermeni olmayan kimselerle evlenmeleri beklenmiştir.
15. Ermenilerin gönderilişini anlatmakta, ya *sefkıyat* ya da *iskân* terimi kullanılıyordu.
16. 1914 yılı resmi Osmanlı istatistiklerine göre, Kayseri mutasarrıflığında 48.659 Gregoryen Ermeni, 1.515 Katolik Ermeni ve 2.018 Protestan (çoğu Ermeni olmak üzere) bulunuyordu. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri*, cilt 1, s. 624. Vilayette sayımla bulunan Ermeni miktarı için, Bkz. EUM.2 Şb., 74/28, tarih 25 Z 1334 (24 Ağus. 1916). Bu belgeye göre, kalan Ermenilerin bileşimi şöyleydi: 3.430 "yerli" Ermeni, 11 "yabancı" Ermeni, 634 Katolik Ermeni, 507 Protestan Ermeni, 2.060 "asker ailesi" efradı ve 115 İslamiyete geçen.
17. Bu sayılar, kabaca, 18 Eyl. 1915 tarihli, daha eski bir rapordaki sayılarla karşılaştırılabilir.
18. 1914 yılı resmi Osmanlı rakamlarına göre, Hüdavendigâr vilayetinde 58.921 Gregoryen Ermeni, 1.278 Katolik Ermeni ve 992 Protestan (çoğu Ermeni olmak üzere) vardı. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri*, cilt 1, s. 611. Geri kalan Ermenilerin sayısı için, Bkz. EUM.2 Şb., 74/29, tarih 3 M 1335 (31 Ekm. 1916). Bu belgeye göre bakiye 2.999 Ermeni arasında 84 "yerli" Ermeni, 1.136 Katolik Ermeni, 1.032 Protestan Ermeni, 536 "asker [ve memur] ailesi" üyesi, 52 İslamiyete geçen ve 159 da özel izinle kalan vardı.
19. 1914'te Maraş'taki Ermeniler için resmi rakam 37.416 idi. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle*, s. 655.
20. EUM.2 Şb., 74/24, tarih 20 Z. 1334 (19.10.1916).
21. Resmi kaynaklara göre, I. Dünya Savaşı arifesinde 19.523 Gregoryen Ermeni, 248 Katolik Ermeni ve farklı etnik cemaatlere mensup 115 Protestan vardı. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri*, cilt 1, s. 613. Kalan Ermenilerin sayısı için, Bkz. EUM.2 Şb., 74/36, tarih 22 M 1335 (19 Kas. 1916).

22. EUM.2 Şb., 74/66, tarih 10 Ş. 1335 (10 Haz. 1917). Bu arşiv belgesi, verilerin cinsiyet itibariyle kazaların düzeyine göre ayrıntılı bir dökümünü de verir. Buna göre, örneğin, mutasarrıflıktaki yerli Ermenilerin yüzde 66'sı ve yabancı Ermenilerin de yüzde 85'i kadındı.
23. EUM.2 Şb., 75/46. Bu belgenin orijinalinde tarih yoktur.
24. EUM.2 Şb., 74/52, tarih 16 Ca 1335 (10 Mart 1917).
25. EUM.2 Şb., 74/53, tarih 17 Ca 1335 (11 Mart 1917).
26. EUM.2 Şb., 74/57, tarih 23 Ca 1335 (17 Mart 1917).
27. EUM.2 Şb., 74/58, tarih 28 Ca 1335 (22 Mart 1917).
28. Ne yazık ki Zor'a dair rakamlar konusuyla ilgili yazışmaların hiçbirinin, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunduğu yer tarafımızdan tespit edilememiştir.
29. Bardakçı, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*, s. 132-133.
30. Bkz. Bardakçı, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*, s. 128-29 ve s. 138-39. (Bu çalışmadaki veri kütleimiz, aslındaki gibi bırakılmış olan özet sayfası dışında, ayrıntılı rakamları yansıtmaktadır).
31. Söz konusu vilayet ve mutasarrıflıklar, Eskişehir, Adana, Sivas, Beyrut, Kastamonu, Konya, Aydın, Suriye, Hüdavendigâr, Halep, Ankara ve Musul ile İzmit, Kütahya, Bolu, Karahisar-i Sahib, İçel, Karesi, Kayseri, Maraş, Zor, Niğde ve Urfa idi.
32. Erzurum, Van ve Bitlis'teki Ermenilerin tamamının tehcirini emreden telgraf için, Bkz. Talât Paşa'nın, Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerine gönderdiği, Dersaadet, 10 Mayıs 1915 tarihli genelge, EUM. DH. Şfr, 53/93; Trabzon, Mâmuretülâziz, Sivas, Diyarbakır ve Canik'teki Ermenilerin tamamının tehcirini emreden telgraf için, Bkz. Talât Paşa'nın vilayetlere gönderdiği Dersaadet, 20 Haziran 1915 tarihli genelge, EUM. DH. Şfr 54/87. Canik, Trabzon, Erzurum ya da Bitlis'te hiç Ermeni kalmadığını bildiren bir ara rapor örneği için, Bkz. Bu çalışmanın sonundaki "Ek I." 1915 sonu itibariyle köylerde saklanan 4.000 kadın ve çocuk bir yana bırakılırsa, ne Diyarbakır'da, ne de Mâmuretülâziz'de artık Ermeni kalmadığı söyleniyordu. Bkz. EUM.2 Şb., 68/72 ve 68/70 tarih 18 Eyl. 1915. Keza, Talât, 1916'da tehcirin durdurulmasını emrettiğinde, herhalde bu yörelerde hiç Ermeni kalmamış olduğundan olsa gerek, doğu vilayetlerinin hiçbiri alıcılar listesine dâhil edilmemişti. Bkz. EUM.2 Şb., 62/21, tarih 15 Mart 1916.
33. Bunlar, rapora veri gönderen 23 vilayet ve mutasarrıflık ile 1917'de artık hiçbir Ermeni sakini kalmadığı farz edilen Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbakır, Trabzon ve Mâmuretülâziz idi.
34. Bu görüşümüz iki somut örneğe dayanıyor. Örneğin Kayseri'den gelen resmi bir raporda Kayseri mutasarrıflığında 1916'da, Apostolik, Katolik ve Protestan Ermenilerin yanı sıra İslama dönen Ermenileri kapsayan 6.761 Ermenin bulunduğu kaydediliyordu. Aynı 6.761 rakamı Talât'ın 1917

tarifli raporunda da yer alıyor. Bkz. 24 Ekim 1916 tarihli DH.EUM.2. Şb, 74/28 ve Talat Paşa Raporu s. 43. Benzer bir örnek de Hüdavendigâr'da karşımıza çıkıyor. Burada 2.999 Apostolik, Katolik ve Protestan'ın yanı sıra İslam'a dönmüş Ermeninin bulunduğu bildiriliyor. Aynı rakam Talat'ın 1917 Raporu'nda da kullanılmış. Bkz. 31 Ekm. 1916 tarihli DH.EUM.2. Şb, 74/29 ve Talat Paşa Raporu s. 27.

35. Talât'ın özetinde, 1914'te 68.433 Ermeninin, yerlisi olduğu vilayetin dışında yaşadığı (örneğin geçici işçi olarak) notu düşülmüştür. Elimizdeki tüm bilgiler, kendilerine ev sahipliği yapan cemaattteki diğer Ermeniler gibi bu Ermenilerin de aynı akibete uğradığını ortaya koyuyor. Çünkü bu gruptakiler 1915-16'da tehçire uğramamış olsalardı, ikâmet ettikleri yerlerde hâlâ "yabancı" diye tasnif edilirdi. Eğer tehçir edilip de hayatta kalmış olsalardı, yerlisi oldukları vilayet, kayıtlara geldikleri yer olarak değil asıl vilayetleri olarak geçerdi. Örneğin, 1917'deki sayımda, Erzurum'dan gelmiş 3.364 Ermeniden, Musul ve Suriye'de bulunanların (1.662) tehçir edildiği ve İzmir'dekilerin (481) geçici işçi olduğu kesinken, Urfa, Halep ya da Sivas'takilerin (1.035 kişi) durumunu belirlemek daha zordur.

36. Ermenilerin uğradığı istismar ve katliam, yabancı gözlemciler ve hayatta kalan Ermeniler tarafından kayıt altına alındı. Söz gelimi Harput yöresinde, elimizde, orada faaliyette bulunan Hıristiyan misyonerlerin ve yabancı konsolosluk görevlilerinin özel evraklarının yanı sıra, hayatta kalanların anıları da var. Bkz. Maria Jacobsen, *Diaries of a Danish Missionary. Harpoot, 1907-1919* (Danimarkalı Bir Misyoner'in Günlükleri: Harput 1907-1919) (Princeton ve Londra: Gomidas Enstitüsü) 2001; Henry H. Riggs, *Days of Tragedy in Armenia: Personal Experiences in Harpoot, 1915-1917* (Ermenistan'da Trajedi Günleri), (Princeton, NJ: Gomidas Enstitüsü) 1997; Tacy Atkinson, *The German, the Turk and the Devil Made a Triple Alliance: Harpoot Diaries, 1908-1917* (Alman, Türk ve Şeytanın Üçlü İttifakı: "Harpoot Günlüğü, 1908-1917), (Princeton, NJ: Gomidas Enstitüsü) 2000; James Barton, *"Turkish Atrocities": Statements of American Missionaries on the Destruction of Christian Communities in Ottoman Turkey, 1915-1917* (Türk Mezalimi: Amerikan Misyonerlerinin Osmanlı Türkiyesi'ndeki Hıristiyan Cemaatlerin İmhası Konusundaki Beyanları), (Princeton, NJ: Gomidas Enstitüsü) 1998; Hampartzoum Mardiros Chitjian, *A Hair's Breadth from Death* (Ölüme Kıl Payı), (Londra ve Reading: Taderon Press, 2004); ve ABD konsolosu Leslie A. Davis'in *United States Official Records on the Armenian Genocide, 1915-1917* (Ermeni Soykırımı'na İlişkin ABD Resmi Kayıtları), der., yay. hzl. ve girişi yazan Ara Sarafian, (Gomidas Enstitüsü: Princeton ve Londra) 2004.

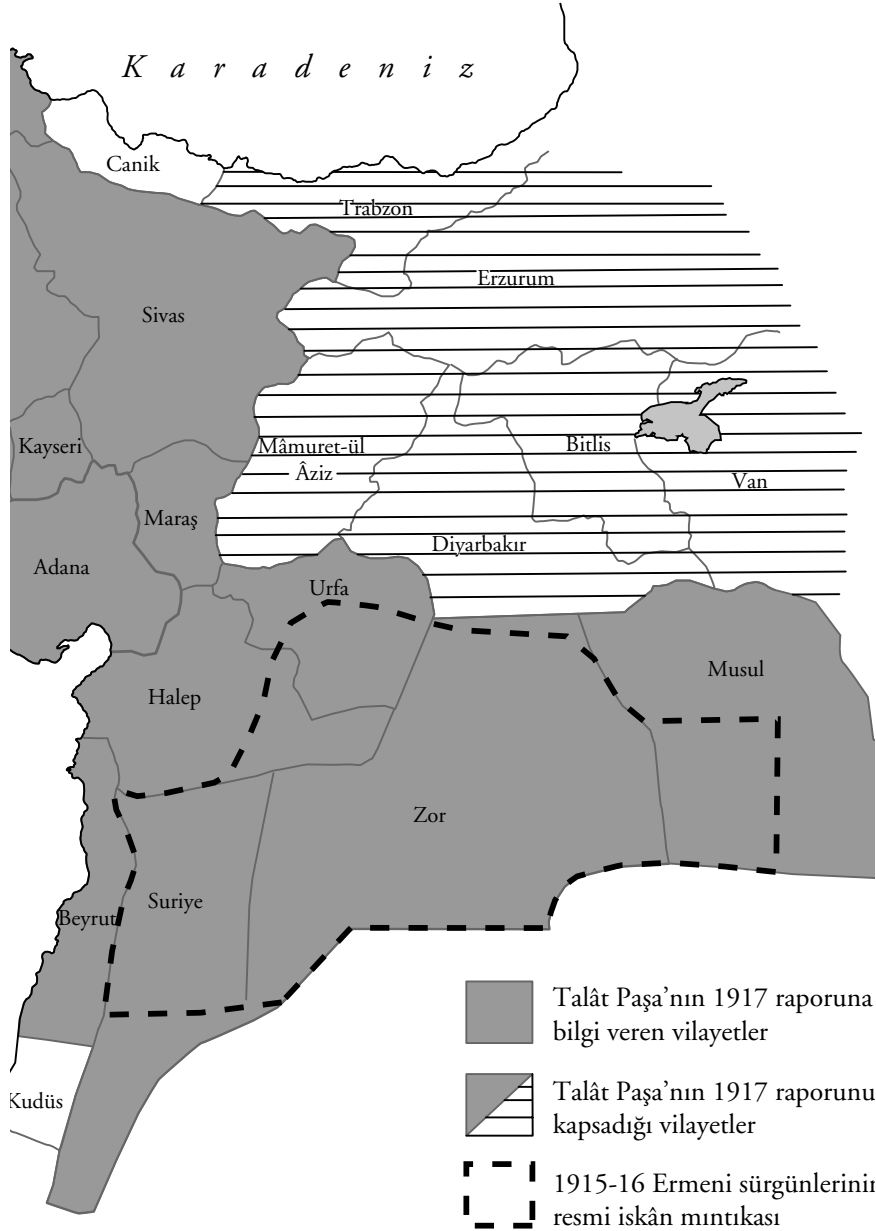
TALÂT PAŞA'NIN ERMENİ SOYKIRIMI RAPORU

Talât Paşa'nın Ermeni

A k d e n i z

Soykırımı Raporu

[Özet Sayfasının (karşı sayfa) Aslındaki Notlar]

* Bu miktar, yabancı Ermeniler toplamında da kapsanmıştır.

** 1914'te, yerlisi olduğu vilayet ve mutasarrıflığın dışında yaşayan 68.433 Ermeni vardı.

[NOT]: 1914 sayımında Ermeni Gregoryen genel nüfus 1.187.818 ve Ermeni Katoliklerin sayısı 63.967, her ikisinin toplamı 1.256.403'ten [sic.] ibaret olarak gösterilmiştir. Mevcut nüfus tam olarak yazılmadığından, gerçek miktarın 1.500.000 kadar olacağı gibi, bugün mevcut olarak yukarıda görünen yerli ve yabancıların 284.157 miktarına da ihtiyaten yüzde 30 kadar ilave yapmak gerekir ki, bu takdirde gerçek mevcut 350.000 ile 400.000 arasında bulunmuş olur.

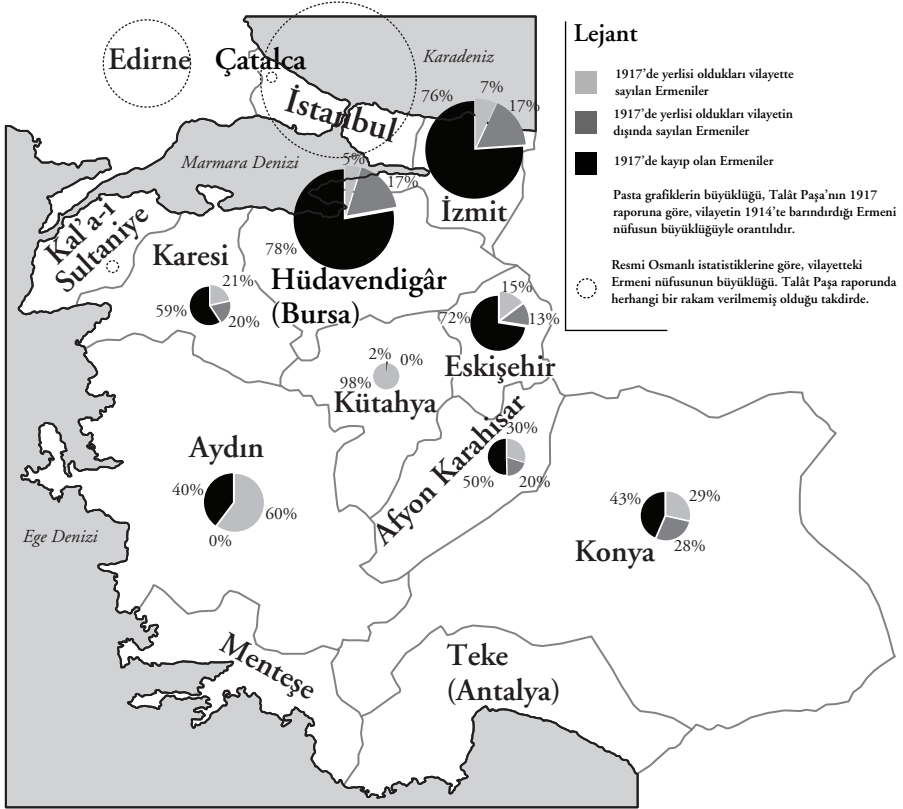
1 Bardakçı, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*, s. 108 ve 109. Bu özet, Talât'ın raporunun başlangıcında yer almaktadır.

2 Talât'ın raporunda sıralananlar arasında, Ermeni nüfuslu bazı vilayet ve mutasarrıflıklar eksiktir. Bunlar, Edirne, Çatalca, Kale-i Sultaniye (Çanakkale), Mentеше, Teke (Antalya), Canik ve Kudüs'tür. Raporda, her ne kadar 1917'de İstanbul'da bulunan Ermeniler için 80.000 rakamı veriliyorsa da, bu yaklaşık bir sayıdır ve ana rapordaki dökümde gösterilmemiştir.

[Özet Sayfası: Veri ve Hesaplamalar]¹

Vilayet ² /mutasarrıflık	Vilayette bulunan yerli Ermeniler	Vilayetteki yabancı Ermeniler	Vilayetin yerlisi olup başka vilayetlerde bulunan Ermeniler	1914'teki Ermeni nüfus
Ankara	12.766	410	4.560	44.661
Musul	253	7.033	0	0
Niğde	193	850	547	4.939
İzmit	3.880	142	9.464	56.115
Kütahya	3.932	680	0	4.023
Eskişehir	1.258	1.096	1.104	8.620
Bolu	1.539	551	56	3.002
Afyon Karahisar	2.234	1.778	1.484	7.498
İçel	252	116	0	350
Karesi	1.852	124	1.696	8.663
Kayseri	6.650	111	6.778	47.974
Adana	12.263	4.257	19.664	51.723
Maraş	6.115	198	2.010	27.306
Sivas	8.097	948	3.993	141.000
Beyrut	50	1.849	0	1.224
Kastamonu	3.437	185	211	9.052
Konya	3.730	14.210	3.639	13.078
Aydın	11.901	5.729	0	19.710
Suriye	0	39.409	0	0
Zor	201	6.778	0	63
Hüdavendigâr	2.821	178	10.251	59.038
Halep	13.679	13.591	19.091	37.031
Urfa	1.144	6.687	451	15.616
Erzurum	0	0	3.364	125.657
Bitlis	0	0	1.061	114.704
Van	0	0	160	67.792
Diyarbakır	0	0	1.849	56.166
Trabzon	0	0	562	37.549
Mâmuretülâziz (Elaziz)	0	0	2.201	70.060
	-----	-----	-----	-----
	97.247	106.910	94.206 *	1.032.614
Istanbul	80.000	0	0	80.000
	-----	-----	-----	-----
[Yerli1917]	177.247	106.910	94.206	1.112.614 **
[Yabancı1917]	106.910			

[Toplam1917]	284.157			

BATI VİLAYETLERİ

İSTANBUL***İstanbul Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

İstanbul (yerli)	bilgi yok
Adana	72
Afyonkarahisar	3
Ankara	18
Aydın	616
Beyrut	54
Bolu	48
Eskişehir	73
Halep	73
İzmit	38
Karesi	3
Kastamonu	21
Kayseri	3
Konya	230
Kütahya	4
Musul	9
Sivas	5
Suriye	13
Urfa	5
Zor	20
TOPLAM	1.308

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	bilgi yok †
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	bilgi yok
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	1.308
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	bilgi yok

* Talât Paşa'nın raporunda İstanbul için ayrı bir cetvel bulunmuyordu. Burada sunulan veriler, raporda gözüken diğer 23 vilayet ve mutasarrıflıktan gelen cetvellerden toplanıp bir araya getirildi.

† Resmî Osmanlı nüfus istatistiklerine göre, 1914'te İstanbul'da 82.880 Gregoryen ve Katolik Ermeni vardı. Protestan Ermeniler ayrıca sayılmamış olduklarından, hesaplamaların dışında bırakıldı. Bkz. T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Arşiv Belgeleriyle*, cilt 1, s. 605.

EDİRNE VİLAYETİ***Edirne Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Edirne (yerli)		bilgi yok
Adana	95	
Afyonkarahisar	16	
Aydın	137	
Beyrut	6	
Bolu	4	
Eskişehir	16	
İzmit	6	(Gelibolu'dan)
Karesi	9	(Gelibolu'dan)
Konya	90	
Musul	87	(Tekfurdağ'dan)
Niğde	8	
Sivas	1	
Suriye	677	
Zor	38	
TOPLAM	1.190	

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	bilgi yok	†
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	bilgi yok	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	1.190	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	bilgi yok	

* Talât Paşa'nın raporunda Edirne için ayrı bir cetvel bulunmuyordu. Burada sunulan veriler, raporda gözüken diğer 23 vilayet ve mutasarrıflıktan gelen cetvellere toplanıp bir araya getirildi.

† Resmi Osmanlı nüfus istatistiklerine göre, 1914'te Edirne'de 19.523'ü Gregoryen, 248'i Katolik olmak üzere 19.771 Ermeni vardı. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle*, s. 613.

ÇATALCA MUTASARRIFLIĞI***Çatalca Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Çatalca (yerli)	bilgi yok
Aydın	3
Karesi	5
TOPLAM	8

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	bilgi yok †
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	bilgi yok
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	8
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	bilgi yok

---

* Talât Paşa'nın raporunda Çatalca için ayrı bir cetvel bulunmuyordu. Burada sunulan veriler, raporda gözüken diğer 23 vilayet ve mutasarrıflıktan gelen cetvellerden toplanıp bir araya getirildi.

† Resmi Osmanlı nüfus istatistiklerine göre, 1914'te Çatalca'da 842 Gregoryen Ermeni vardı. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle*, s. 605 ve s. 617.

İZMİT MUTASARRIFLIĞI***İzmit Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

İzmit (yerli)	3.880	
Adana	82	
Afyonkarahisar	656	
Ankara	3	
Aydın	116	
Beyrut	22	
Bolu	155	
Eskişehir	386	
Halep	862	
Konya	4.399	
Kütahya	300	
Musul	607	
Niğde	776	
Suriye	797	
Urfa	309	
Zor	85	
TOPLAM	9.555	13.435

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	56.115	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	3.880	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	9.555	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	42.680	(% 76)

---

* 1917'de İzmit'te bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: İzmit (yerli) 3.880; İstanbul 38; Van 24; Bitlis 22; Kayseri 14; Konya 14; Ankara 13; Gelibolu 6; Hüdavendigâr 5; Bolu 2; Elazığ 2; Sivas 1; Trabzon 1. Toplam 4.022.

HÜDAVENDİGÂR (BURSA) VİLAYETİ***Hüdavendigâr Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Hüdavendigâr (yerli)	2.821	
Adana	131	
Afyonkarahisar	242	
Ankara	5	
Aydın	197	
Beyrut	14	
Eskişehir	454	
Halep	192	
İzmit	5	
Karesi	18	
Konya	6.349	
Kütahya	301	
Musul	1.012	
Suriye	726	
Urfa	285	
Zor	130	
TOPLAM	10.061	12.882

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	59.038	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	2.821	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	10.061	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	46.156	(% 78)

---

* 1917'de Hüdavendigâr'da bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Hüdavendigâr (yerli) 2.821; Kal'a-i Sultaniye 178. Toplam 2.999.

KARESİ MUTASARRIFLIĞI***Karesi Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Karesi (yerli)	1.852	
Adana	22	
Afyonkarahisar	115	
Aydın	100	
Beyrut	9	
Eskişehir	9	
Halep	88	
Konya	966	
Niğde	20	
Suriye	128	
Urfa	244	
Zor	22	
TOPLAM	1.723	3.575

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	8.663	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	1.852	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	1.723	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	5.088	(% 59)

---

* 1917'de Karesi'de bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Karesi (yerli) 1.852; Van 28; Kal'a-i Sultaniye 22; Hüdavendigâr 18; Ankara 13; Erzurum 11; Gelibolu 9; Çatalca 5; İstanbul 3; Sivas 2; Konya 2; Aydın 2; Malatya 2; Kütahya 1; Eskişehir 1; Kayseri 1; Adana 1; Bitlis 1; Canik 1; Karahisar 1. Toplam 1.976.

KAL'A-İ SULTANIYE (ÇANAKKALE) MUTASARRIFLIĞI*

Çanakkale Ermenilerinin 1917'deki dağılımı

Kal'a-i Sultaniye (yerli) bilgi yok

Kütahya	6
Afyonkarahisar	10
Karesi	22
Kastamonu	5
Konya	7
Aydın	43
Suriye	129
Zor	4
Hüdavendigâr	178
TOPLAM	404

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	bilgi yok †
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	bilgi yok
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	404
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	bilgi yok

* Talât Paşa'nın raporunda Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) için ayrı bir cetvel bulunmuyordu. Burada sunulan veriler, raporda gözüken diğer 23 vilayet ve mutasarrıflıktan gelen cetvellerden toplanıp bir araya getirildi.

† Resmi Osmanlı nüfus istatistiklerine göre, 1914'te Kal'a-i Sultaniye'de 2.474 Gregoryen Ermeni vardı. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle*, s. 605.

ESKİŞEHİR MUTASARRIFLIĞI***Eskişehir Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Eskişehir (yerli)	1.258	
Ankara	20	
Beyrut	4	
Halep	129	
İçel	56	
Kayseri	1	
Konya	619	
Kütahya	62	
Musul	30	
Niğde	1	
Suriye	113	
Urfa	188	
Zor	5	
TOPLAM	1.228	2.486

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	8.620	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	1.258	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	1.228	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	6.134	(% 71)

---

* 1917'de Eskişehir'de bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Eskişehir (yerli) 1.258; Hüdavendigâr 454; İzmit 386; İstanbul 73; Ankara 62; Kütahya 46; Bitlis 21; Edirne 16; Afyon Karahisar 12; Sivas 9; Karesi 9; Kayseri 8. Toplam 2.354.

AYDIN VİLAYETİ***Aydın Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Aydın (yerli)	11.901	
Adana	41	
Halep	34	
İçel	6	
Karesi	2	
Konya	7	
Sivas	1	
Suriye	21	
Zor	10	
TOPLAM	122	12.023

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	19.710	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	11.901	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	122	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	7.687	(% 39)

---

* 1917'de Aydın'da bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Aydın (yerli) 11.901; Kayseri 1.600; İstanbul 616; Erzurum 481; Konya 383; Afyon Karahisar 371; Sivas 303; Bitlis 294; Elazığ 254; Ankara 219; Hüdavendigâr 197; Edirne 137; Yabancılar 133; İzmit 116; Kütahya 101; Karesi 100; Adana 78; Van 74; Diyarbakır 73; Maraş 50; Halep 46; Trabzon 46; Kal'a-i Sultaniye 43; Urfa 29; Canik 21; Antalya 13; Menteşe 12; Kastamonu 9; Bolu 8; Niğde 7; Kudüs 7; Beyrut 6; Çatalca 3. Toplam 17.731.

KÜTAHYA MUTASARRIFLIĞI***Kütahya Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Kütahya (yerli)	3.932	
Aydın	101	
Eskişehir	46	
Karesi	1	
Kastamonu	2	
Konya	7	
TOPLAM	157	4.089

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	4.023
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	3.932
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	157
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	yok

---

* 1917'de Kütahya'da bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Kütahya (yerli) 3.932; Hüdavendigâr 301; İzmit 300; Eskişehir 62; Kal'a-i Sultaniye 6; Konya 5; İstanbul 4; Ankara 2. Toplam 4.612.

KARAHİSAR-I SÂHİB (AFYON KARAHİSAR) MUTASARRIFLIĞI*
Afyon Karahisar Ermenilerinin 1917'deki dağılımı

Afyon Karahisar (yerli)	2.234	
Aydın	371	
Beyrut	17	
Eskişehir	12	
Halep	52	
Karesi	1	
Konya	502	
Suriye	419	
Urfa	111	
Zor	19	
TOPLAM	1.504	3.738

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	7.498
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	2.234
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	1.504
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	3.760 (% 50)

---

* 1917'de Afyon Karahisar'da bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Afyon Karahisar (yerli) 2.234; Ankara 578; İzmit 565; Hüdavendigâr 424; Karesi 115; Eskişehir 56; Edirne 16; Konya 11; Kal'a-i Sultaniye 10; İstanbul 3. Toplam 4.012.

KONYA VİLAYETİ***Konya Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Konya (yerli)	3.730	
Adana	207	
Afyonkarahisar	11	
Aydın	383	
Beyrut	83	
Bolu	155	
Halep	469	
İçel	15	
İzmit	14	
Karesi	2	
Kütahya	5	
Musul	407	
Niğde	6	
Sivas	1	
Suriye	1.525	
Urfa	311	
Zor	48	
TOPLAM	3.642	7.372

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	13.078
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	3.730
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	3.642
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	5.706 (% 44)

---

* 1917'de Konya'da bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Konya (yerli) 3.730; Hüdavendigâr 6.349; İzmit 4.399; Ankara 1.518; Karesi 966; Eskişehir 619; Afyon Karahisar 502; Müessesatda (kurumlarda) müstahdem 236; İstanbul 230; Sanatkâr 216; Edirne 90; Sivas 30; Kayseri 16; Kütahya 7; Aydın 7; Kal'a-i Sultaniye 7; Niğde 5; Kastamonu 3; Bitlis 3; Trabzon 2; Adana 1; Halep 1; Van 1; Elazığ 1. Toplam 17.939.

MENTEŞE (MUĞLA) MUTASARRIFLIĞI***Menteşe Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Menteşe (yerli)	bilgi yok	
Aydın	12	
TOPLAM	12	bilgi yok [†]

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	bilgi yok [‡]
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	bilgi yok
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	12
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	bilgi yok

---

* Talât Paşa'nın raporunda Mentеше için ayrı bir cetvel bulunmuyordu. Burada sunulan veriler, raporda gözüken diğer 23 vilayet ve mutasarrıflıktan gelen cetvellere toplanıp bir araya getirildi.

† Ağustos 1916 genelgesine cevaben gelen cetvele göre, Mentеше'de 2 yerli ve 51 yabancı Ermeni vardı. Bkz. EUM.2 Sb, 28/47-A tarih 4 Z 1334 (3 Ekim 1916).

‡ Resmi Osmanlı nüfus istatistiklerine göre, 1914'te Mentеше'de 12 Gregoryen Ermeni bulunuyordu. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle...* s. 641.

TEKE (ANTALYA) MUTASARRIFLIĞI

Teke Ermenilerinin 1917'deki dağılımı

Teke (yerli)	bilgi yok	
Aydın	13	
TOPLAM	13	bilgi yok [*]

Talât Paşa'nın Özet Verileri

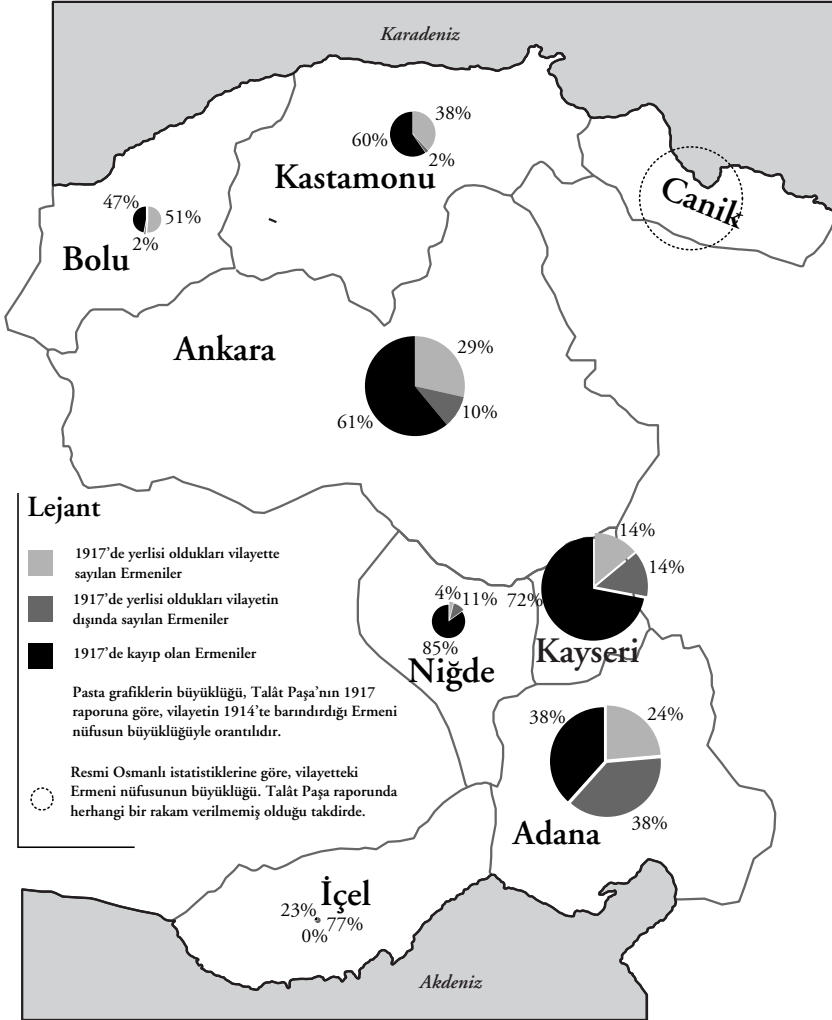
Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	bilgi yok	†
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	bilgi yok	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	13	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)		
	bilgi yok	

---

* Talât Paşa'nın raporunda Antalya (Teke) mutasarrıflığı için ayrı bir cetvel bulunmuyordu. Burada sunulan veriler, raporda gözüken diğer 23 vilayet ve mutasarrıflıktan gelen cetvellerden toplanıp bir araya getirildi.

† Resmi Osmanlı nüfus istatistiklerine göre, 1914'te Antalya'da 630 Gregoryen Ermeni vardı. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle*, s. 661.

ORTA KESİMDEKİ VİLAYETLER

ANKARA VİLAYETİ***Ankara Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Ankara (yerli)	12.766	
Adana	101	
Afyonkarahisar	578	
Aydın	219	
Beyrut	50	
Bolu	9	
Eskişehir	62	
Halep	373	
İçel	5	(Yozgat'tan)
Karesi	13	
Kastamonu	13	(Yozgat'tan)
Kayseri	87	
Konya	1.518	
Kütahya	2	
Musul	52	
Niğde	1	
Sivas	31	(24 Yozgat'tan ve 7 Çorum'dan)
Suriye	1.234	
Urfa	142	
İzmit	13	
Zor	10	
TOPLAM	4.513	17.279

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	44.661
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	12.766
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	4.513
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	27.332 (% 61)

* 1917'de Ankara'da bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Ankara (yerli) 12.766; Kayseri 257; Sivas 74; Eskişehir 20; İstanbul 18; Niğde 8, Elazığ 6; Hüdavendigâr 5; Erzurum 5; İzmit 3; Van 3; Diyarbakır 3; Çankırı 3; Bitlis 2; Trabzon 1; Mısır 1; Kafkasya 1. Toplam 13.176.

BOLU MUTASARRIFLIĞI***Bolu Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Bolu (yerli)	1.539	
Aydın	8	
Kastamonu	3	
Suriye	54	
İzmit	2	
TOPLAM	67	1.606

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	3.002	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	1.539	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	67	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	1.396	(% 46)

---

* 1917'de Bolu'da bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Bolu (yerli) 1.539; İzmit 155; Konya 155; İstanbul 48; Kastamonu 45; Elazığ 37; Erzurum 28; Bursa 26; Trabzon 15; Van 10; Ankara 9; Sivas 9; Edirne 4; Kayseri 3; Bitlis 3; Canik 2; Adana 1; Beyrut 1. Toplam 2.090.

KASTAMONU VİLAYETİ***Kastamonu Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Kastamonu (yerli)	3.437	
Adana	61	
Ankara	3	(Çankırı'dan)
Aydın	9	
Bolu	45	
Halep	82	
Konya	3	
Sivas	2	
Urfa	17	
TOPLAM	232	3.669

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	9.052	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	3.437	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	232	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	5.383	(% 60)

---

* 1917'de Kastamonu'da bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Kastamonu (yerli) 3.437; Trabzon 93; Sivas 33; İstanbul 21; Yozgat 13; Erzurum 6; Kal'a-i Sultaniye 5; Canik 4; Bolu 3; Kütahya 2; Elazığ 2; Ayıntap 2; Diyarbakır 1. Toplam 3.622.

CANİK MUTASARRIFLIĞI***Canik Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Samsun	bilgi yok
Bolu	2
Karesi	1
Sivas	128
Kastamonu	4
Aydın	21
Suriye	7
Zor	9
Halep	6
TOPLAM	178

Talât Paşa'nın Özet Tablosu

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	bilgi yok †
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	bilgi yok
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	178
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	bilgi yok ‡

* Talât Paşa'nın raporunda Canik için ayrı bir cetvel bulunmuyordu. Burada sunulan veriler, raporda gözüken diğer 23 vilayet ve mutasarrıflıktan gelen cetvellerden toplanıp bir araya getirildi.

† Resmi Osmanlı nüfus istatistiklerine göre, 1914'te Canik'te 27.319 Gregoryen ve Katolik Ermeni vardı. Bkz. T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Arşiv Belgeleriyle*, cilt 1, s. 643.

‡ Türk askeri arşivlerine göre, Canik mutasarrıflığındaki 26.374 Ermeninin tamamı Amasya, Karahisar (Şebinkarahisar) ve Sivas üzerinden Zor ve Musul'a gönderildi. *Arşiv Belgeleriyle*, cilt 1, s. 438 ve 444.

NİĞDE MUTASARRIFLIĞI***Niğde Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Niğde (yerli)	193	
Ankara	8	
Aydın	7	
Beyrut	15	
Halep	167	
İçel	7	
Konya	5	
Suriye	131	
Urfa	214	
Zor	1	
TOPLAM	555	748

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	4.939
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	193
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	555
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	4.191 (% 85)

---

* 1917'de Niğde'de bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Niğde (yerli) 193; İzmit 776; Karesi 20; Kayseri 17; Sivas 10; Edirne 8; Konya 6; Erzurum 5; Elazığ 5; Ankara 1; Eskişehir 1; Adana 1. Toplam 1.043.

KAYSERİ MUTASARRIFLIĞI***Kayseri Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Kayseri (yerli)	6.650	
Adana	539	
Afyonkarahisar		
Ankara	257	
Aydın	1,600	
Beyrut	39	
Bolu	3	
Eskişehir	8	
Halep	838	
İçel	40	
Karesi	1	
Konya	16	
Kütahya		
Musul	182	
Niğde	17	
Sivas	113	
Suriye	2.683	
Urfa	580	
İzmit	14	
Zor	49	
TOPLAM	6.979	13.629

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	47.974
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	6.650
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	6.979
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	34.345 (% 71)

---

* 1917'de Kayseri'de bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Kayseri (yerli) 6.650; Ankara 87; Sivas 21; İstanbul 3. Toplam 6.761.

ADANA VİLAYETİ***Adana Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Adana (yerli)	12.263	
Aydın	78	
Beyrut	667	
Bolu	1	
Halep	4.757	
İçel	40	
Karesi	1	
Konya	1	
Musul	1.074	
Niğde	1	
Suriye	11.273	
Urfa	1.461	
Zor	312	
TOPLAM	19.666	31.929

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	51.723	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	12.263	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	19.666	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	19.797	(% 38)

---

* 1917'de Adana'da bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Adana (yerli) 12.263; Toros inşaat mahalli.152; Halep 682; Kayseri 539; Maraş 344; Elazığ 303; Konya 207; Diyarbakır 144; Hüdavendigâr 131; Sivas 116; Ankara 101; Edirne 95; İzmit 82; İstanbul 72; Kastamonu 61; Urfa 56; Bitlis 42; Aydın 41; Erzurum 30; Karesi 22; Van 20; İçel 17. Toplam 16.520.

İÇEL MUTASARRIFLIĞI***İçel Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

İçel (yerli)	252	
Adana	17	
TOPLAM	17	269

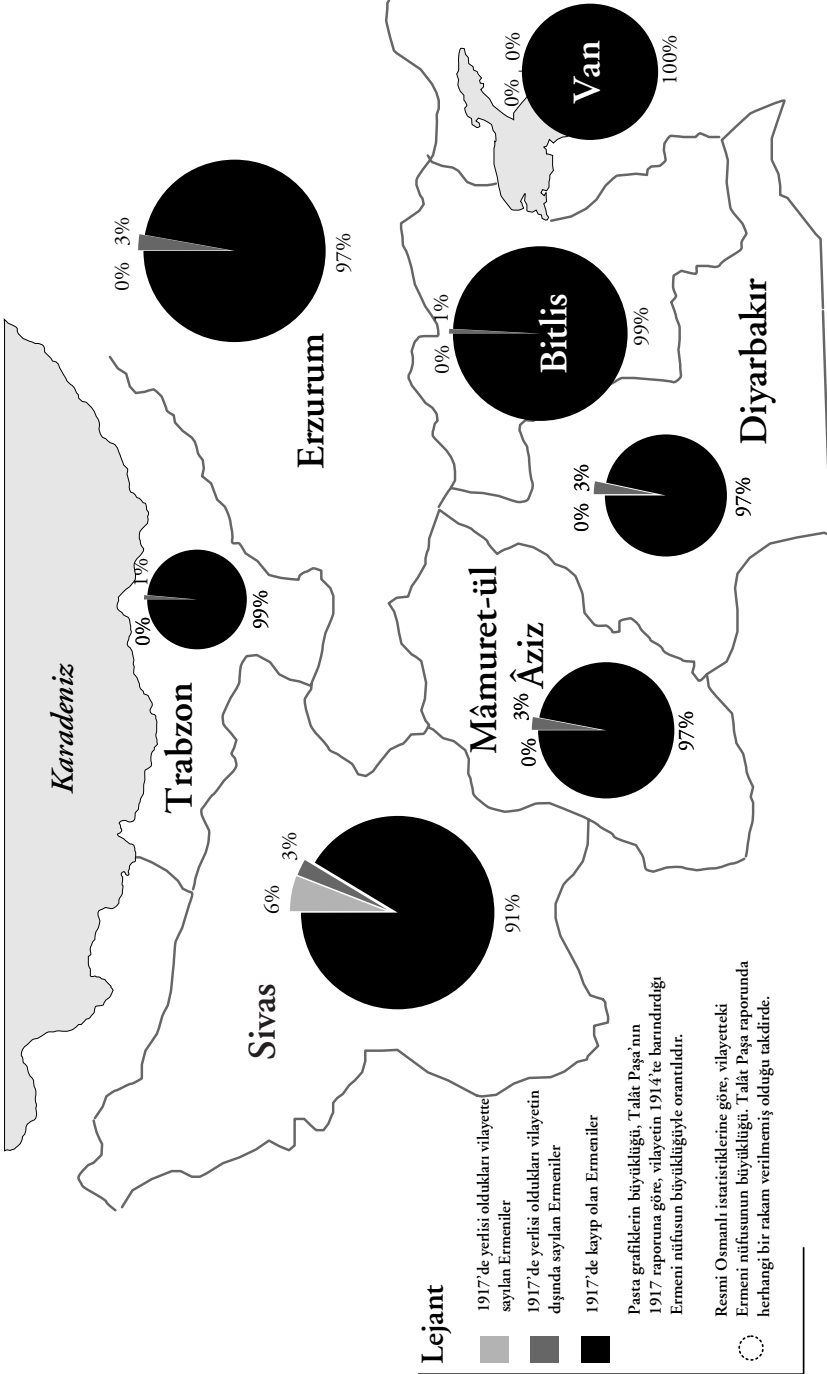
Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	350
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	252
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	17
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	81 (% 23)

---

* 1917'de İçel'de bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: İçel (yerli) 252; Kayseri 40; Adana 40; Konya 15; Niğde 7; Aydın 6; Yozgat 5; Sivas 3. Toplam 368.

DOĞU VİLAYETLERİ

SİVAS VİLAYETİ***Sivas Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Sivas (yerli)	8.097	
Adana	116	
Ankara	74	
Aydın	303	
Beyrut	5	
Bolu	9	
Edirne	1	
Eskişehir	9	
Halep	681	
İçel	3	
İzmit	1	
Karesi	2	
Kastamonu	33	
Kayseri	21	
Konya	30	
Maraş	13	(Amasya'dan)
Musul	364	
Niğde	10	
Suriye	1.744	
Urfa	509	
Zor	46	
TOPLAM	3.974	12.071

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	141.000
Vilayetdeki yerli Ermeniler (1917)	8.097
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	3.974
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	128.929 (% 91)

* 1917'de Sivas'ta bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Sivas (yerli) 8.097; Trabzon 364; Erzurum 235; Canik 128; Kayseri 113; Elazığ 63; Yozgat 24; Çorum 7; İstanbul 5; Selanik 3; Kastamonu 2; Konya 1; Aydın 1; Diyarbakır 1; Edirne 1. Toplam 9.045.

ERZURUM VİLAYETİ**Erzurum Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Erzurum (yerli)	0
Adana	30
Ankara	5
Aydın	481
Beyrut	4
Bolu	28
Halep	257
Karesi	11
Kastamonu	6
Maraş	163
Musul	901
Niğde	5
Sivas	235
Suriye	761
Urfa	443
Zor	34
TOPLAM	3.364

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	125.657	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	0	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	3.364	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	122.293	(% 97)

BİTLİS VİLAYETİ**Bitlis Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Bitlis (yerli)	0
Adana	42
Ankara	2
Aydın	294
Beyrut	1
Bolu	3
Eskişehir	21
Halep	216
İzmit	22
Karesi	1
Konya	3
Musul	431
Suriye	24
Zor	1
TOPLAM	1.061

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	114.704
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	0
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	1.061
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	113.643 (% 99)

VAN VİLAYETİ**Van Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Van (yerli)	0	
Adana	20	
Ankara	3	
Aydın	74	
Bolu	10	
İzmit	24	
Karesi	28	
Konya	1	
Musul	87	(Hakkâri'den)
TOPLAM	247	

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	67.792	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	0	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	247	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	67.545	(% 99)

TRABZON VİLAYETİ**Trabzon Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Trabzon (yerli)	0
Ankara	1
Aydın	46
Bolu	15
İzmit	1
Kastamonu	93
Konya	2
Musul	18
Sivas	364
Suriye	40
TOPLAM	580

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	37.549	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	0	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	580	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	36.969	(% 98)

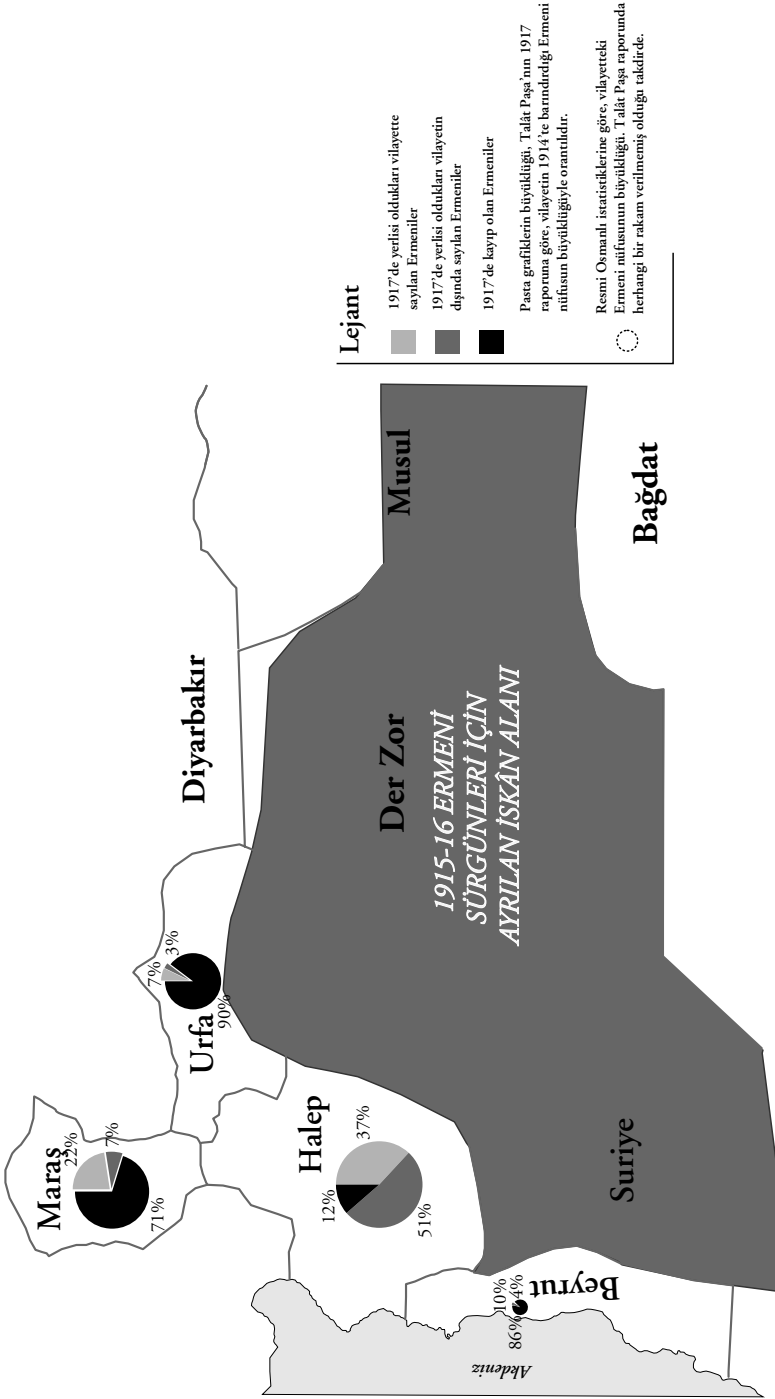
MÂMURET-ÜL-ÂZİZ (ELAZIĞ) VİLAYETİ**Elazığ Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Elazığ (yerli)	0	
Adana	303	
Ankara	6	
Aydın	254	
Beyrut	63	
Bolu	37	
Halep	606	
İzmit	2	
Karesi	2	(Malatya'dan)
Kastamonu	2	
Konya	1	
Maraş	2	
Musul	112	
Niğde	5	
Sivas	63	
Suriye	585	
Urfa	84	
Zor	76	
TOPLAM	2.203	

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	70.060	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	0	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	2.203	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	67.857	(% 97)

GÜNEYDOĞU VİLAYETLERİ VE İSKÂN MINTIKASI

MARAŞ MUTASARRIFLIĞI***Maraş Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Maraş (yerli)	6.115	
Adana	344	
Aydın	50	
Beyrut	213	
Musul	435	
Urfa	715	
Zor	353	
TOPLAM	2.110	8.225

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	27.306	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	6.115	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	2.110	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	19.081	(% 70)

---

* 1917'de Maraş'ta bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Maraş (yerli) 6.115; Erzurum 163; Amasya 20; Sivas 13; Elazığ 2. Toplam 6.313.

HALEP VİLAYETİ***Halep Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Halep (yerli)	13.679	
Adana	682	
Aydın	46	
Beyrut	370	
Kastamonu	2	(Ayıntap'tan)
Konya	1	
Musul	847	
Suriye	16.018	
Urfa	901	
Zor	227	
TOPLAM	19.094	32.773

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	37.031
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	13.679
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	19.094
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	4.258 (% 11)

---

* 1917'de Halep'te bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Halep (yerli) 13.679; Adana 4.757; İzmit 862; Kayseri 838; Diyarbakır 796; Sivas 681; Elazığ 606; Konya 469; Ankara 373; Erzurum 257; Bitlis 216; Hüdavendigâr 192; Niğde 167; Eskişehir 129; Karesi 83; Kastamonu 82; İstanbul 73; Afyon Karahisar 52; Aydın 34; Suriye 30; Canik 6. Toplam 24.382.

URFA MUTASARRIFLIĞI***Urfa Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Urfa (yerli)	1.144	
Adana	56	
Aydın	29	
Beyrut	5	
Musul	191	
Suriye	129	
Zor	41	
TOPLAM	451	1.595

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	15.616	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	1.144	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	451	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	14.021	(% 90)

---

* 1917'de Urfa'da bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Urfa (yerli) 1.144; Adana 1.461; Halep 901; Maraş 715; Kayseri 580; Sivas 509; Erzurum 443; Konya 311; İzmit 309; Hüdavendigâr 285; Karesi 244; Niğde 214; Eskişehir 188; Ankara 142; Edirne 133; Afyon Karahisar 111; Elazığ 84; Diyarbakır 35; Kastamonu 17; İstanbul 5. Toplam 7.831.

DİYARBAKIR VİLAYETİ**Diyarbakır Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Diyarbakır (yerli)	0
Adana	144
Ankara	3
Aydın	73
Beyrut	177
Halep	796
Kastamonu	1
Sivas	1
Suriye	598
Urfa	35
Zor	21
TOPLAM	1.849

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	56.166
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	bilgi yok
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	1.849
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	54.317 (% 97)

SURİYE VİLAYETİ***Suriye Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Suriye (yerli)	0	†
Beyrut	2	
Halep	30	
TOPLAM	32	32

---

* 1917'de Suriye'de bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Suriye (yerli) 0; Halep 16.018; Adana 11.273; Kayseri 2.683; Sivas 1.744; Konya 1.525; Ankara 1.234; İzmit 797; Erzurum 761; Hüdavendigâr 726; Edirne 677; Diyarbakır 598; Elazığ 585; Afyon Karahisar 419; Niğde 131; Urfa 129; Kal'ai Sultaniye 129; Karesi 128; Eskişehir 113; Bolu 54; Trabzon 40; Bitlis 24; Aydın 21; İstanbul 13; Kudüs 8; Canik 7. Toplam 39.837.

† Resmi Osmanlı nüfus istatistiklerine göre, 1914'te Suriye'de 406 Gregoryen ve 241 Katolik Ermeni vardı. Protestan Ermeniler ayrıca sayılmadıklarından, hesaplamalarımıza alınmadı. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle*, s. 627.

ZOR MUTASARRIFLIĞI***Zor Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Zor (yerli)	201
-------------	-----

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	63 †
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	201
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	0
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	0

---

* 1917'de Zor'da bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Zor (yerli) 201; Maraş 353; Adana 312; Halep 227; Hüdavendigâr 130; İzmit 85; Elazığ 76; Kayseri 49; Konya 48; Sivas 46; Urfa 41; Edirne 38; Erzurum 34; Karesi 22; Diyarbakır 21; İstanbul 20; Afyon Karahisar 19; Ankara 10; Aydın 10; Beyrut 9; Canik 9; Eskişehir 5; Kal'a-i Sultaniye 4; Niğde 1; Bitlis 1. Toplam 1,771. Talât'ın 1917 yılı verilerinde, toplam yabancı sayısı 6.778 kişi olarak değiştirilmiştir (sayının yeni herhangi bir alt dökümü verilmeden). Raporun özet analizinde bu alternatif rakam kullanıldı.

† Resmi Osmanlı nüfus istatistiklerine göre, 1914'te Zor mutasarrıflığında 67 Gregoryen ve 215 Katolik Ermeni vardı. Protestan Ermeniler ayrıca sayılmadıklarından, hesaplamalarımıza alınmadı. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle*, s. 653.

MUSUL VİLAYETİ***Musul Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Musul (yerli)	253
---------------	-----

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	0 †
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	253
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	0
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	bilgi yok

---

* 1917'de Musul'da bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Musul (yerli) 253; Adana 1.074; Hüdavendigâr 1.012; Erzurum 901; Halep 847; İzmit 607; Maraş 435; Bitlis 431; Konya 407; Sivas 364; Urfa 191; Kayseri 182; Ankara 152; Elazığ 112; Beyrut 106; Hakkâri 87; Tekfurdağı (Tekirdağ) 60; Eskişehir 30; Trabzon 18; İstanbul 9. Toplam 7.278.

† 1914 yılı resmi Osmanlı nüfus istatistikleri, Musul'a dair rakam vermez. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle*. Bununla birlikte, sadece erkeklerin kaydedildiği 1906/7 nüfus sayımı verilerine göre, 45 Gregoryen ve 4.726 Katolik Ermeni var gözüküyordu. Bkz. Kemal Karpat, *Osmanlı Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, Madison: The University of Wisconsin Press, 1985, s. 166.

BEYRUT VİLAYETİ***Beyrut Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Beyrut (yerli)	50	
Aydın	6	
Bolu	1	
Musul	106	
Zor	9	
TOPLAM	122	172

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	1.224	
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	50	
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	122	
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	1.052	(% 86)

---

* 1917'de Beyrut'ta bulunan Ermenilerin menşe yerlerine göre dökümü için Talât'ın raporunda şu sayılar verilmektedir: Beyrut (yerli) 50; Adana 667; Halep 370; Maraş 213; Diyarbakır 177; Konya 83; Elazığ 63; İstanbul 54; Ankara 50; Kayseri 39; İzmit 22; Afyon Karahisar 17; Kudüs 16; Niğde 15; Hüdavendigâr 14; Karesi 9; Varna 7; Edirne 6; Sivas 5; Urfa 5; Eskişehir 4; Erzurum 4; Filibe 4; Suriye 2; Bitlis 1; Dedeğaç 1; Tiflis 1. Toplam 1.899.

KUDÜS-İ ŞERİF VİLAYETİ***Vilayetin yerli Ermenilerinin 1917'deki dağılımı**

Kudüs	bilgi yok
Beyrut	16

Talât Paşa'nın Özet Verileri

Vilayetin yerli Ermenileri (1914)	bilgi yok †
Vilayetteki yerli Ermeniler (1917)	bilgi yok
Vilayet dışındaki yerli Ermeniler (1917)	16
Kayıp yerli Ermeni nüfus (1917)	bilgi yok

---

* Talât Paşa'nın raporunda Kudüs-i Şerif'e dair herhangi bir bildirim gözükmemektedir. Burada sunulan veriler, raporda gözüken diğer 23 vilayet ve mutasarrıflıktan gelen cetvellerden toplanıp bir araya getirildi.

† Resmi Osmanlı nüfus istatistiklerine göre, 1914'te Kudüs'te, 1.310 Gregoryen Ermeni vardı. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle*, s. 653.

EKLER

Ek I

Türk Askeri Arşivlerinden Bir Rapor

Türk askeri arşivlerinde bulunan ve Ankara'daki Türk Genelkurmayı'nca yayınlanan aşağıdaki Osmanlı belgesi,* 1915'te tehcire tabi olan Ermenilerin sayılarıyla tehciri gerçekleşen Ermenilerin sayılarını, sürgünlerin tutturacağı güzergâhlarla nihai varış noktalarını ve tehcir edilmeyenlerin akıbetini göstermektedir.

Tehcir kayıtları bütün bölgeler için tamam değilse de, yine de yarım milyondan fazla Osmanlı Ermenisinin sürüldüğünü orta koymaktadır.

Belgenin, ne yazarının kim olduğu ve tarihi bellidir, ne de raporun yayımcısı tarafından kaynağın kim olduğuna dair herhangi bir tartışma vardır. Bununla birlikte, Osmanlı Ermenilerinin 1914'teki nüfusu konusunda burada sunulan veriler, yine Murat Bardakçı tarafından yayınlanan, Talât Paşa'nın tasarrufundaki bir diğer Osmanlı belgesinde sunulanlarla, yani "Kara Kaplı Defter"dekilerle neredeyse aynıdır (Bkz. Ek 2).

Bu belge, taşıdığı tüm kısıtlılıklara rağmen, Ermenilerin tümünün tehcirinin programda bulunduğunu, Erzurum ve Trabzon sınır bölgelerinden kaçıp kurtulabilen Ermenilerin sayısının az olduğunu, tehcirin [büyük ölçekli katliamların yaşandığı Bitlis haricinde] çok geniş kapsamlı bir şekilde yürütüldüğünü ve sürgünlerin son durağının esas olarak Der Zor ve Musul olduğunu gösterir.

Van'a dair bilgi olmayışı, muhtemelen vilayetin çeşitli kısımlarındaki Ermenilerin Osmanlı kuvvetlerine karşı gösterdiği başarılı direnişten ve neticede birçoğunun Rus ordusu tarafından kurtarılmasındandır.

---

* Bkz. Orijinal raporun tıpkıbasım ve ayrıca modern Türkçe çevriyazımlı bir sureti için, T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, 1914-1918*, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2005, cilt 1, s. 439-456.

Vilayet	Kayıtlı nüfus	Tehcir edilen	Varış mahalli	Bakiye - Açıklama
Ankara Vilayeti	47.224	bilgi yok		
Erzurum Vilayeti	128.657	120.000	Zor Sancağı	Çatışmada öldürülmüş veya kaçmış
Adana Vilayeti	46.031	bilgi yok		
İzmit Sancağı	54.370	50.000	Zor Sancağı	Kaçmış, saklanmış veya öldürülmüş
Eskişehir Sancağı	bilgi yok	bilgi yok		
Bitlis Vilayeti	109.521	20.000	Siirt üzerinden Diyarbakır ve Mâmuretülâziz üzerinden Zor ve Musul	Çatışmada öldürülmüş veya kaçmış
Canik Sancağı	26.374	26.374	Amasya ve Karahisar üzerinden Zor ve Musul	
Halep Vilayeti	34.451	bilgi yok		
Hüdavendigâr Vilayeti	66.413	bilgi yok		
Diyarbakır Vilayeti	61.002	bilgi yok		
Sivas Vilayeti	141.592	141.592	Malatya üzerinden Zor ve Musul	
Trabzon Vilayeti	34.500	28.000	Gümüşhane üzerinden Zor ve Musul	Çatışmada öldürülmüş
Karesi Sancağı	8.290	bilgi yok		
Karahisar Sancağı	7.327	bilgi yok		
Kayseri Sancağı	47.617	bilgi yok		
Mâmuretülâziz Vilayeti	74.206	bilgi yok		
Maraş Sancağı	27.101	27.101	Halep üzerinden Zor ve Suriye'ye yollanmış	

Ek II

Talât'ın Kara Kaplı Defteri

Talât Paşa'nın şahsi evrakı arasından bulunup da Murat Bardakçı tarafından yayınlanan ikinci bir belge de, 66 sayfalık, elle yazılmış, herhangi bir başlığı olmayan, kara kaplı bir defterdir. İstatistiklerden, grafiklerden ve renkli haritalardan müteşekkil bu defter,* içeriği itibariyle 1916 yılı sonlarından bir süre sonra hazırlanmış izlenimi verir. Talât Paşa'nın siparişiyle hazırlanmış olduğu neredeyse kesindir. Bu "Kara Kaplı Defter" in esas odak noktası, 1877 ile 1916 arasında Osmanlı İmparatorluğu'na göç eden Müslüman muhacir ve mültecilerin iskânıdır. Ancak çalışmanın yarısı, Osmanlı Ermenileri ve Rumlarına ait mülklerin tasfiyesini anlatan "Özel Masraf ve Ödeneklerin Bir Mukayesesi" başlıklı bir ekten meydana gelmektedir.

Herhangi bir açıklama ve yorum olmaksızın, basit bir tarzda sunulmuş olmakla beraber, burada verilen bilgiler, ham verilerle Osmanlı propaganda-dezenformasyon çabasının etkileyici bir karışımını oluşturur. Burada en göze çarpanı, Ermenilerin ortadan kaybolması ve onlara ait mülklerin müsaderesidir.

Ermeni bölümü, "Sevkolunan Ermeni Miktarı" başlıklı bir tabloyla başlar. Nüfuslarıyla beraber 18 vilayet ve sancağın sıralandığı bu tabloda† tehcir edilen toplam Ermeni sayısı 924.158 olarak verilir ki bu basitçe, 1914 yılı resmi Osmanlı istatistiklerine göre bu vilayetlerdeki Gregoryen Ermenilerin sayısını yansıtan bir rakamdır.‡

Liste, ne Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki vilayetlerini ve ne de Kütahya'yı veya Van'ı içerdiği gibi,** Katolik ve Protestan Ermenilerin

* Bkz. Murat Bardakçı, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi: Sadrazam Talât Paşa'nın özel arşivinde bulunan Ermeni tehciri konusundaki belgeler ve hususî yazışmalar*, İstanbul: Everest Yayınları, 2008, s. 27-103.

† Rakamların tamamı için Bkz. Bardakçı, s. 76-77.

‡ Bu liste, Ermenilerin tamamının tehcirinin programa alındığının bir tasdikidir; Van ve Kütahya'nın listede bulunmayışı, Van'da Ermeni direnişi nedeniyle, Kütahya'da da Müslüman yerlilerin merkezi hükümetin planlarına karşı çıkması nedeniyle tehcirin gerçekleşmediğini doğrular.

** Defterde, Avrupa vilayetlerindeki Ermenilerin tehcirinden söz edilmezken, Edirne vilayetindeki 3.133 metruk Ermeni evinin müsaderesine de değinilmez.

tehcirinden de bahsetmez.* Belli ki, bu gibi ayrıntılar defterin temel kaygıları arasında değildir.

SEVKOLUNAN ERMENİ MİKTARI

Ankara Vilayeti 47.224; Erzurum Vilayeti 128.657; Adana Vilayeti 46.031; Bitlis Vilayeti 109.521; Halep Vilayeti 34.451; Hüdavendigâr Vilayeti 66.451; Diyarbakır Vilayeti 61.002; Sivas Vilayeti 141.592; Trabzon Vilayeti 34.500; Mâmuretülâziz Vilayeti 74.206; İzmit Sancağı 54.370; Canik Sancağı 26.374; Karesi Sancağı 8.290; Karahisar Sancağı 7.327; Kayseri Sancağı 47.617; Maraş Sancağı 27.101; Niğde Sancağı 5.101; Konya Sancağı 4.381.
Toplam 924.158[†]

Sevkolunan Ermenileri bekleyen kader konusunda ise, “Ermenilerin Tahliye ve İskân Mıntıkasını İrae Eder” başlıklı harita, resmi Osmanlı kayıtlarında geçen iskân bölgesinin sınırlarını çizer. Merkezi, çöldeki Der Zor mutasarrıflığı olan bu iskân mıntıkası, Halep, Urfa, Suriye ve Musul vilayetlerini de kısmen içine alır.[‡] Harita, 924.158 Ermeninin gönderildiği mahallin burası olduğu fikrini verir.

Defter, Müslüman ve yabancı hayır kurumlarının elindeki Ermeni yetimlerine (sırasıyla 6.768 ve 3.501)** dair kıt birkaç bilgi verdikten

* Bardakçı, s. 90-91.

† Bkz. Bardakçı, s. 76-77. Kara Kaplı Defter’de karşımıza çıkan bu veri setiyle kıyaslanabilir bir diğeri de, ATASE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı) tarafından yayınlanmıştır. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri*, cilt 1, s. 439-56. Bu ikinci belge, mevcut çalışmanın Ek I’inde yer almaktadır. Murat Bardakçı ve Yusuf Halaçoğlu’na göre, Kara Kaplı Defter’in ve ATASE tarafından yayınlanan belgenin her ikisi de aynı kaynaktır. Bkz. Yusuf Halacoglu, *The Story of 1915: What Happened to the Ottoman Armenians?*, (Ankara: TTK, 2008, s. 58. Ancak, ikinci belgede tehcirin vuku bulduğu yedi yöreye (yani, Erzurum, İzmit, Bitlis, Canik, Sivas, Trabzon ve Maraş) ilişkin ek ayrıntılar vardır. 1914’te bu vilayetlerdeki 522.115 Ermeniden 413.067’si (veya yüzde 80’i), Der Zor civarındaki iskân mıntıkasına filen “tehcir edilmiş” olarak verilir. Aradaki fark, yani bu vilayetlerden tehcir edilmiş olarak listelenmeyenler, “çatışmada öldü”, “kaçtı” ya da “saklandı” terimleriyle açıklanır. Dolayısıyla insan, bütün Ermeniler tehcire tabi kılınmış olsa da, fiiliyatta tümünün planlandığı gibi sürülmediği sonucuna varır.

‡ Bardakçı, s. 82-83.

** Bkz. Bardakçı, s. 88-89. Dipnotlardaki “diğer” kategorisinde bazı ek bilgiler verilir: Adana’da Amerikan Kız Mektebi’nde 400 kız ve Haruniye Mektebi’nde 15 çocuk bulunmaktadır; Halep vilayetinde Cemal Paşa’nın izniyle 530 çocuk iki Alman kadının nezaretine verilmiştir ve Sivas’taki Ermeni yetimhanesinde 70 çocuk vardır.

sonra, Osmanlı Ermenilerine ait mülklerin müsaderesinin ayrıntılarına geçer. Bu mülkler çoğu yerde “metruk mülkler” olarak belirtilmekle birlikte, bazılarında “istimlâk olunan mülkler” şeklinde bahsedildiği de olur.

“Ermenilerden Metruk Boş Haneler Mikdarı” başlıklı tablo, Edirne, Adana, Ankara, Hüdavendigâr, Diyarbakır, Sivas, Mâmuretülâziz, Konya, Urfa, İzmit, Eskişehir, Canik, Karesi, Kayseri, Niğde ve Maraş vilayetlerinde el konmuş 40.717 Ermeni mülkünü kayda geçirir.* Bu tablo, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis'te ise, muhtemelen savaş mıntikasına olan yakınlıkları ya da I. Dünya Savaşı sırasında Rus ordularınca işgal edilmiş oldukları için olsa gerek, müsadere edilmiş herhangi bir mülkten söz etmez.

ERMENİLERDEN METRUK BOŞ HANELER MİKDARI†

Edirne Vilayeti 3.133; Adana Vilayeti 699; Ankara Vilayeti 2.540; Hüdavendigâr Vilayeti 14.856; Diyarbakır Vilayeti 1.055; Sivas Vilayeti 3.000; Mâmuretülâziz Vilayeti 3.500; Konya Vilayeti 270; Urfa Vilayeti 250; İzmit Vilayeti 3.589; Eskişehir Vilayeti [veri yoktur]; Canik Vilayeti 614; Karesi Vilayeti 2.870; Kayseri Vilayeti 3.000; Karahisar-ı Sahib Vilayeti [veri yoktur]; Niğde Sancağı 341; Maraş Sancağı 1.000. Toplam 40.717

Bu “metruk hanelerin” sayısının, tehcir edilen Ermenilerin sayısı ile yakından uzaktan bir ilişkisi yoktur. Söz gelimi, Sivas ya da Diyarbakır'daki evlerin sayısı, bu vilayetlerden tehcir edilen Ermenilerin sayısına göre fazlasıyla düşüktür.‡ Bu rakamların herhangi bir açıklaması da yoktur.

“Ermenilerden Metruk Çiflikat” başlıklı bir diğer tabloda, Ermenilerin terk ettiği, arazi toplamı 90.458 dönümü bulan çiftliklerden bahsedilir ki, bu da çok eksiktir.** Bu tablo, Mâmuretülâziz, Kayseri, Diyarbakır ve Adana gibi belli başlı yöreleri dışarıda bırakarak, Ankara, Halep ve Sivas

* Bardakçı, s. 90-93.

† Bardakçı, s. 90-91. Eskişehir, Canik, Karesi, Kayseri, Karahisar-ı Sahib (Şebinkarahisar) vilayet değil mutasarrıflık olmalıdır.

‡ Bu sayılara göre, metruk ev başına tehcir edilen kişi sayısı gayet değişkendir: Adana 66; Ankara 19; Canik 43; Diyarbakır 58; Hüdavendigâr 4,5; İzmit 15; Karesi 2,9; Kayseri 16; Konya 16; Mâmuretülâziz 21; Niğde 15; Sivas 47. Devlette kayıtlı metruk Ermeni mülklerinin sayısı, çoğu yerde çok düşüktür.

** Bardakçı, s. 100-101.

vilayetleriyle İzmit, Urfa ve Canik mutasarrıflıklarını ve Maraş ile Afyon Karahisar [merkez] kazalarını kapsar.*

Defterin ayrı bir yerindeki, “331 Senesi Zarfında Muhacirine Vâkî Olan Muavenât-ı İskâniyeyi İrâe Eder Cedveldir” (“1915-16’da [Müslüman] Muhacirlerin İskânı için Verilen Arazi, Mülk, Hayvan ve Tohumluk”) başlıklı tablo, müsaderelerin başka bir göstergesidir. Buradaki liste Ankara, Aydın, İstanbul, Halep, Hüdavendigâr, Mâmuretülâziz, İzmit, Eskişehir, Canik, Maraş ve Niğde’deki 20.545 evi, 267.536 dönüm ekili araziye, 76.942 dönüm bağı, 7.812 dönüm bahçeyi, 703.491 dönüm zeytinliği, 4.573 dönüm dutluğu, 97 dönüm portakallığı, 5 arabayı, 4.390 hayvanı, 2.912 tarım alet-edevatını ve 524.788 tohumluğu kapsar.† Bu mal ve mülk, Osmanlı Rum ve Ermenilerinden alınıp Müslüman muhacirlere verilmiştir.

Son olarak, Defter bir de “Ermenilerin Uhdesinde Bulunan Maden İmtiyazatı” başlıklı bir tabloyla, Ermenilerin işlettiği madenlerin de ayrı bir dökümünü verir.‡ Bu imtiyazlara herhalde düpedüz devlet yetkililerince el konmuştur.

Son Sözler

Özellikle Talât Paşa'nın şahsi evrakı arasında böyle bir defterin bulunması, Osmanlı hükümetinin iç dünyasını ve onun Ermeni karşıtı politikalarını idrak etmemizi sağlar. Sterilize dil bilhassa kayda değerdir ve daha güven veren, inkârcı bir söylemin doğuşunu açıklar. İkonik bir etkileyciliğe sahip olsalar da, bu belgedeki terminoloji de, veriler de sadece saymaca değerleriyle alınamazlar. Bu şerh, sadece Osmanlı Ermenileri ve Rumlarının gördüğü muamele için değil, adı verilmemiş farklı Müslüman gruplar, söz gelimi Talât'ın, son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal kompozisyonunu değiştirme çabaları sırasında çok istismar edilmiş olan Kürtler için de geçerlidir.

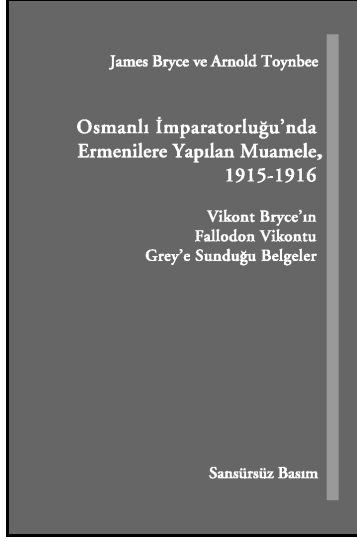
---

* Bardakçı, s. 100-101. Bu çiftliklerin değeri 3.852.551 kuruş olarak konmuştu — İzmit'teki değer biçilmemiş 12.218 dönüm hariç.

† Bu verilerle daha önceki rakamlar arasında, söz gelimi Mâmuretülâziz yöresinde istimlak edilmiş Ermeni evleri sayısı arasında bir örtüşme olup olmadığı açık değildir.

‡ Bardakçı, s. 102-103.

GOMIDAS ENSTITÜSÜ'NDEN

Mavi Kitap'ı oluşturan belgeleri toplamak ve karşılaştırmalarını yapmak aylarımı aldı. Yayımlandıktan sonra da kitapta anlatılanlar uzun süre aklımdan çıkmadı. Hiç durmaksızın düşüncelerimi meşgul eden yalnızca kurbanların çektiği acılar ve canilerin işlediği suçlar değil, aynı zamanda insanların, bu soykırım faillerinin yaptıklarını nasıl yapabildiği sorusuydu.

[Ermeni Soykırımı] üzerinde yaptığım çalışma ... İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin çok daha geniş çapta ve çok daha büyük bir soğukkanlılıkla işlediği soykırım suçunun bile silemediği izler bıraktı belleğimde.

Özel ya da kamusal alanda olsun, kişisel ya da kişisel olmayan nitelikte olsun, işlenmiş her büyük suç, milliyetle sınırlandırılmayacak bir sorunu ortaya koyar. Bu, bizi insan doğasının derinliklerine götüren bir sorundur. 1915 yılında Türkiye'de yapılan soykırım bana 'İlk Günah' gerçeğini yeniden hatırlattı.

—Arnold Toynbee, Acquaintances (Oxford, 1967).

James Bryce ve Arnold Toynbee, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere Yapılan Muamele, 1915-1916: Vikont Bryce'in Fallodon Vikontu Grey'e Sunduğu Belgeler* [Sansürsüz Basım], yayına hazırlayan Ara Sarafian, Gomidas Enstitüsü, Londra, 2009, 654 sayfa, harita. ISBN 9781903656877.

